

‘योगमाया’ उपन्यासमा पुर्बेली भाषिकाको प्रयोग

शोधार्थी

शर्मिला कुँवर

क्याम्पस क्रमाङ्क र शैक्षिक वर्ष : १०४(२०७२/०७३)

त्रि. वि दर्ता नं.: ९-२-४६६-५४-२०१२

दोस्रो वर्षको क्रमाङ्क : २१८००४७ (२०७४)

नेपाली शिक्षा विषयमा स्नातकोत्तर उपाधिका निमित्त प्रस्तुत शोधपत्र

शोधपत्र पेस गरेको मिति

विसं. २०७५/१०/०४

इसं.१८ जनवरी, २०१९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

जनता बहुमुखी क्याम्पस

इटहरी , सुनसरी

शोधपत्र भाइभा भएको मिति

विसं.

इसं.

स्वयम् घोषणा :

म शोधार्थी शर्मिला कुवँर यो घोषणा गर्दछु - प्रस्तुत शोधपत्र मेरो मौलिक अनुसन्धान हो । शोधपत्रको कुनै अंशसमेत मैले कहींकतैबाट हुबहु नक्कल गरेको होइन । आवश्यकता अनुसार सन्दर्भ र स्रोत खुलाई पूर्वकार्यको प्रयोग गरेकी छु । यदि कहींकतैबाट हुबहु नक्कल गरेको प्रमाणित भए त्यसबाट आउने सबैखाले परिणामहरूको सामना गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु । यस सम्बन्धमा पछि कहींकतै र कुनै किसिमको उजुरबाजुर गर्ने छैन ।

मिति: २०७५/१०/०३

.....

शोधार्थी

शर्मिला कुवँर

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत योगमाया उपन्यासमा पूर्वेली भाषिकाको प्रयोग शीर्षकको शोधकार्य त्रिभुविन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह नेपाली पाठ्यांशको नेपा.शि.(५९८) को प्रयोजनका लागि तयार पारेकी हुँ । शोधपत्रको शीर्षक चयन, सामग्री निर्माण, तथ्याङ्क विश्लेषण तथा परिमार्जन गरी अन्तिम रूप दिनका निमित्त निर्देशन गर्नुहुने शोधनिर्देशक डा.टङ्क प्रसाद न्यौपाने लाई हृदय देखिनै धन्यवाद दिन चाहन्छु । उहाँको प्रेरणा, हौसला तथा सहयोगको कारण यस अध्ययन कार्य सार्थक भएकाले यसको प्रथम श्रेय उहाँलाई नै दिँदै हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

यस शोधपत्रको अध्ययन गर्ने क्रममा व्यक्तिगत अनेकौ व्यस्तताका बाबजुद पनि अमूल्य समय दिई शोधपत्रको प्रारम्भ देखि हालसम्म आएका विभिन्न समस्या र चुनौतीहरूलाई समाधान गरी अध्ययनलाई सफल रूपमा प्रस्तुत गर्न सहयोग गर्नुहुने नेपाली भाषा शिक्षा विभागका प्रा. डा. टङ्क प्रसाद न्यौपाने लागायत समस्त नेपाली भाषा शिक्षा विभाग परिवारप्रति म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

यस शोधकार्य लेखनमा आवश्यक पथप्रदर्शन, सल्लाह र सुझाव प्रदान गर्नुहुने प्रा. नवीन कुमार शर्माज्युप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

मेरो अध्ययनलाई यहाँसम्म पुऱ्याउन सदैव प्रेम, स्नेह र आशिर्वाद दिएर पूर्णरूपमा सहयोग गर्नु हुने मेरा पुजनीय पिता इन्द्र बहादुर कुँवर, माता मिरा कुँवर, श्रीमान बाबुराम कार्की, ससुराबुवा भोला बहादुर कार्की र सासुआमा कमलादेवी कार्की प्रति म आजीवन ऋणी छु । साथै मलाई अध्ययनमा उत्साह जगाई राख्ने, मेरो अध्ययनलाई बाधा नपुऱ्याई शोध सम्पन्न गर्न दिने मेरो प्रेरणाको स्रोत छोरो स्वर्णिम कार्की प्रति सदैव कृतज्ञ छु ।

मलाई यस उपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाका शब्दहरू पहिचान गर्न सहयोग गर्ने श्रद्धेय काका हुमरजंग बस्नेत प्रति कृतज्ञ छु । शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सहयोग गर्नुहुने विद्वानहरू,विशेषज्ञहरू प्रति धन्यावाद ज्ञापन गर्दछु । साथै शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा विभिन्न विद्वानहरू, पाठ्यसामग्रीहरू उपयोग गरिएका ती सम्पूर्ण अग्रजहरूप्रति कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । मलाई हरेक पल पलमा साथ दिनुहुने साथीहरू तथा परिवारका सम्पूर्ण सदस्यहरूलाई पनि धन्यावाद ज्ञापन गर्दछु ।

अन्त्यमा आफैले गरेको यस लिपिलाई यस शोधकार्य सम्पन्न गर्ने क्रममा टङ्कन शुद्धीकरण र व्याकरण शुद्धीकरण गरिदिनुहुने आदरणीय गुरु डा.टङ्कप्रसाद न्यौपाने प्रति हार्दिक धन्यावाद दिन चाहन्छु ।

मिति : २०७५/१०/

शर्मिला कुँवर

शोधार्थी

पारिभाषिक शब्दहरू

भाषिका : कुनैपनि भाषामा देखिएका त्यसका विभिन्न रूप

उपभाषिका : भाषामा देखापरेका भेदहरूको विभिन्न रूप

सङ्क्षिप्त शब्दावली

सङ्क्षिप्त		पूर्ण रूप
क्र.सं.	:	क्रम सङ्ख्या
क्रि.	:	क्रिया
ना .	:	नाम
वि.	:	विशेषण
क्रि.वि	:	क्रियाविशेषण
क्रि.यो	:	क्रियायोगी
त्रि.वि	..:	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
प्रा.डा.	:	प्राध्यापक डाक्टर
न.	:	नम्बर
नेपा.शि	:	नेपाली शिक्षा

चिह्नसूची

चिह्न	अर्थ
/	विभाजक (विकल्प रूप)
-	निर्देशक चिह्न तथा समस्त पद
()	कोष्ठक

विषयसूची

अध्याय एक :

अध्ययन विधि र प्रक्रिया	(१-७)
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याकथन	२
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	३
१.४ शोधको औचित्य	३
१.५ अध्ययनको परिसीमा	४
१.६ पारिभाषिक शब्दहरू	६
१.७ शोधपत्रको रूपरेखा	७

अध्याय दुई :

पूर्वकार्यको समीक्षा तथा सैद्धान्तिक आधार	(८-१९)
२.१ पूर्वकार्यको समीक्षा	८
२.२ पूर्वकार्यको उपयोगिता	१४
२.३ सैद्धान्तिक आधार	१५
२.३ भाषाको क्षेत्रीयभेद	१७
२.४ नेपाली भाषाको भाषिकाका भिन्न मत	१७
२.५ नेपाली भाषाको भाषिकाहरू	१९

अध्याय तीन:

अध्ययन विधि	(२१-२२)
३.१ अध्ययन विधि तथा प्रक्रिया	२१
३.१.१ नमुना जनसङ्ख्या	२१
३.१.२ नमुना छनोट	२१

३.१.३ उपकरण निर्माण	२१
३.१.४ उपकरणको परिक्षण	२२
३.१.५ तथ्याङ्क संकलन	२२
३.१.६ तथ्याङ्क विश्लेषण	२२

अध्याय चार :

नतिजा/परिणाम/छलफल	(२३-५५)
४.१ योगमाया उपन्यासको परिचय	२३
४.२ योगमाया उपन्यासमा पूर्वेली भाषिका	२४
४.२.१ खण्ड एकमा पूर्वेली भाषिका	२४
४.२.२ खण्ड दुईमा पूर्वेली भाषिका	२७
४.२.३ खण्ड तीनमा पूर्वेली भाषिका	२९
४.२.४ खण्ड चारमा पूर्वेली भाषिका	३२
४.२.५ खण्ड पाँचमा पूर्वेली भाषिका	३५
४.२.६ खण्ड छमा पूर्वेली भाषिका	३६
४.२.७ खण्ड सातमा पूर्वेली भाषिका	३८
४.२.८ खण्ड आठमा पूर्वेली भाषिका	४०
४.२.९ खण्ड नौमा पूर्वेली भाषिका	४१
४.२.१० खण्ड दसमा पूर्वेली भाषिका	४४
४.२.११ खण्ड एघारमा पूर्वेली भाषिका	४५
४.२.१२ खण्ड बाह्रमा पूर्वेली भाषिका	४७
४.२.१३ खण्ड तेह्रमा पूर्वेली भाषिका	४८
४.२.१४ खण्ड चौधमा पूर्वेली भाषिका	५१
४.२.१५ खण्ड पन्ध्रमा पूर्वेली भाषिका	५२
४.३ योगमाया उपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाका शब्दबर्ग	५४
४.४ पूर्वेली भाषिकामा आवृत्ति भएका शब्दरू	५५

अध्याय पाँच :

निष्कर्ष, सुभाव तथा उपयोगिता

(५८-६३)

५.१ सारांश	५८
५.२ निष्कर्ष	५९
५.३ सुभावहरू	६१
५.४ उपयोगिता	६१
५.५ आगामी अनुसन्धानका लागि शीर्षक	६३

सङ्क्षिप्त शब्दावली

सङ्क्षिप्त	पूर्ण रूप
क्र.सं.	: क्रम सङ्ख्या
क्रि.	: क्रिया
ना .	: नाम
वि.	: विशेषण
क्रि.वि	: क्रियाविशेषण
क्रि.यो	: क्रियायोगी
त्रि.वि	: त्रिभुवन विश्वविद्यालय
प्रा.डा.	: प्राध्यापक डाक्टर
नं.	: नम्बर
नेपा.शि	: नेपाली शिक्षा
उपप्रा	: उपप्राध्यापक

शोध :

अध्याय :१

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

मानवीय उच्चारण अवयवद्वारा उच्चारित सार्थक ध्वनिलाई भाषा भनिन्छ । भाषा विचार विनिमयको साधन हो । मान्छे आफ्ना मनमस्तिष्कमा उब्जेका कुरालाई अरु समक्ष प्रकट गर्न चाहन्छ । मान्छे सामाजिक प्राणी भएकाले आफ्ना अनुभूति , धारणा र भावनालाई परस्परमा भाषाको माध्यमबाट प्रस्तुत गर्दछ (ढकाल, २०६८ : १) । भाषा मानवीय सम्पत्ति भएकाले यसविना मानव समाजको कल्पना पनि गर्न सकिँदैन । भाषाकै माध्यमबाट मानिसले आफ्ना विचार धारणा अरु समक्ष प्रकट गर्ने भएकाले भाषाको माध्यमबाट मानिसले आफुलाई भूत, वर्तमान र भविष्यसँग संयोजित गर्न सक्छ ।

भाषा सामाजिक व्यवहारको मूर्त रूप भएकाले यो समाज अनुसार नै अगाडि बढेको हुन्छ । हरेक भाषाका पुराना पिँढीले नयाँ पुस्तालाई भाषा सुम्पिँदै जान्छन् । भाषा समाजको साझा सम्पत्ति हो (ढकाल, २०६८: ५) । भाषा मानवीय व्यवहारको हरेक सन्दर्भसँग जोडिएको हुनाले यसले मानवीय व्यवहारको हरेक क्षेत्रसँग सम्बन्धित सबै विषयहरू समेटेको हुन्छ । भाषाबाट नै मानवीय संस्कृतिलाई एक पुस्ताबाट अर्को पुस्तामा हस्तान्तरित हुँदै जान्छ । भाषा पनि समय अनुसार परिवर्तनशील हुन्छ ।

नेपाल बहुभाषिक मुलुक हो । यहाँ १२३ ओटा भाषा बोलीचालीको माध्यममा छन् (ढकाल, २०६८ : ३२३) । विभिन्न भाषाभाषी बसोवास गर्दै आएका यहाँ सरकारी कामकाजको रूपमा र

सम्पर्क भाषाको रूपमा नेपाली भाषालाई प्रचलनमा ल्याइएको छ । नेपालका साविक पचहत्तर जिल्लामध्ये ५५ जिल्लामा प्रथम स्थानको रूपमा नेपाली भाषा बोलिन्छ । चौध अञ्चलमध्ये नेपाली भाषाले ११ अञ्चलमा पहिले र ३ अञ्चलमा दोस्रो स्थान ओगटेको छ (ठकाल २०६८ : ३३२) ।

नेपाली भाषालाई नेपाल र नेपालबाहिर पनि बोलचाल गर्छन् । नेपालबाहिर भारत, म्यानमार आदि देशमा पनि नेपालीभाषी पाइन्छन् । नेपाली भाषामा भौगोलिक दूरी, अन्य भाषाको सम्पर्क , बोधगम्यता , राजनीतिक सांस्कृतिक परिवेश , सामाजिकता आदिका कारणले विभिन्न किसिमका भेदहरू विकसित भएका छन् । क्षेत्रगत आधारमा नेपाली भाषाका भाषिकालाई वालकृष्ण पोखरेलले ५ भाषिकामा वर्गीकरण गरेका छन् / विभिन्न विद्वान्हरूले गरेका वर्गीकरणमध्ये वालकृष्ण पोखरेलले गरेको उक्त

१

पाँचवर्गीकरणलाई अहिलेसम्मको आधिकारिक वर्गीकरण मानिन्छ : (१) पुर्वेलीका भाषिका (२) माझाली भाषिका (३) ओरपश्चिमा भाषिका (४) मझपश्चिमा भाषिका (५) परपश्चिमा भाषिका (पोखरेल , २०५५ : ४४) ।

पुर्वेली भाषिकामा खसानी , पर्वती र गोर्खाली गरी ३ वटा उपभेद रहेका छन् । माझाली भाषिका प्राचीन नेपाली भाषाको केन्द्र मानिन्छ । ओरपश्चिमा भाषिकामा आछामी, वझाङ्गी र बाजुरेली उपभेद रहेका छन् । मझपश्चिमा भाषिकामा डोटेली, निरौली, डडेलधुराली र डुम्राकोटी जस्ता उपभेद पाइन्छन् भने परपश्चिमा भाषिका महाकाली अञ्चलका आसपासका जिल्लामा बोलचाल छ (पोखरेल, २०६८ : ४३) । यीमध्ये प्रस्तुत शोध योगमाया उपन्यासमा पुर्वेली भाषिकाको प्रयोगमा आधारित छ ।

निलम कार्की निहारिकाद्वारा लिखित **योगमाया** एक ऐतिहासिक उपन्यास हो । यो उपन्यास २०७४ फागुन १ गते साङ्गिला पुस्तक प्रा.लि. काठमाडौँबाट प्रकाशित भएको हो । २०७५ सालमा मदन पुरस्कार प्राप्त उक्त उपन्यासमा योगमायाको जीवनीलाई उतारिएको छ । यस उपन्यासमा प्रयुक्त पुर्वेली भाषिकाका प्रस्तुत शोध तयार गरिएको छ । यस उपन्यासमा पुर्वेली भाषिकाको तीनओटा उपभेदमध्ये गोर्खाली उपभेदको प्रयोगको बाहुल्य रहेको छ ।

१.२ समस्याकथन

नेपाली भाषा सम्पूर्ण नेपालीको सम्पर्क भाषा हो । सरकारी कामकाज पनि यसै भाषाको माध्यमबाट हुन्छ । नेपाली भाषा नेपालमा मात्र नभई विभिन्न देशमा छरिएर रहेका नेपाली आप्रवासी लगायतत दार्जेलिङ, सिक्किम, म्यानमारसम्म नेपालीभाषी वक्ता फैलिएर रहेका छन् । पूर्वदेखि पश्चिम सम्म बोलिने नेपाली भाषामा एकरूपता भने पाइँदैन । त्यसैले भौगोलिक आधारमा नेपाली भाषाको भाषिकालाई पाँचवटा भेदहरूमा विभाजन गरिएको छ ।

नेपाली भाषाका पाँचवटा भेदहरूमध्ये सबैभन्दा वढी वक्ताले बोल्ने भाषिका पुर्वेली भाषिका हो । यो मानक नेपाली भाषाको नजीक रहेको छ । दैलेख, जाजरकोट, सल्यान, रुकुम रोल्पा, सुर्खेतदेखि पूर्वमा ईलाम र नेपाल बाहिर दार्जेलिङ, भुटान, आसाम र म्यानमारसम्म यस भाषिकाको खसानी , पर्वती, र गोर्खाली गरी तीन उपभेद रहेका छन् । अन्य भाषिकामा भन्दा ज्यादा वक्ता रहेको र नेपाली भाषाको

२

मानकको निकट रहेको उक्त भाषिकामा 'योगमाया' उपन्यास रचिएको छ ,

२०७५ सालमा मदन पुरस्कार प्राप्त गर्न सफल निलम कार्की 'निहारिका' को योगमाया उपन्यासमा प्रयुक्त पुर्वेली भाषिकाका प्रयोगमा आधारित भई यस शोध तयार पार्न लागिएको हो । उक्त उपन्यासमा प्रयोग भएको पुर्वेली भाषिकाका शब्दप्रयोग, ती शब्दहरूको नेपाली भाषामा मानक रूप कस्ता छन् भन्ने जानकारी प्राप्त गर्न उक्त शोध तयार गर्न लागिएको हो । साहित्यले भाषालाई समृद्धितर्फ डोर्‍याउने हुनाले उक्त उपन्यासले नेपाली भाषाको पुर्वेली भेदलाई स्तरीकरण गर्न के कस्तो भूमिका खेलेको छ भन्ने पत्ता लगाउनु आवश्यक हुन्छ ।

यस कारण प्रस्तुत शोधकार्य निम्नलिखित समस्यामा केन्द्रित हुनेछ :

- क) **योगमाया** उपन्यासमा नेपाली भाषाका पुर्वेली भाषिकाका के कस्ता र कति शब्दहरू प्रयोग भएका छन् ?
- ख) ती शब्दहरूका स्तरीय नेपाली रूप के कस्ता छन् ?
- ग) ती शब्दहरू शब्दवर्गका आधारमा कस्ता छन् ?
- घ) ती शब्दहरूको आवृत्ति अवस्था कस्तो छ ?

१.३ अध्ययनको उद्देश्य

प्रस्तावित शोधकार्यका उद्देश्यहरू निम्नलिखित रहने छन् :

- क) योगमाया उपन्यासमा नेपाली भाषाको पुर्वेली भाषिकाका शब्दप्रयोगका बारेमा पत्ता लगाउनु ,
- ख) ती शब्दहरूको स्तरीय नेपाली रूप पहिल्याउनु ,
- ग) ती शब्दहरूको शब्दवर्ग पहिल्याउनु ।
- घ) ती शब्दहरूको आवृत्ति अवस्था पहिल्याउनु ।

३

१.४ अध्ययनको औचित्य

प्रस्तावित शोधकार्य 'योगमाया' उपन्यासमा पुर्वेली भाषिकाको प्रयोगको बारेमा अध्ययन गरिने छ । नेपाली साहित्यमा पुर्वेली भाषिकाको प्रयोग पत्ता लगाउन उक्त शोधकार्य उपयोगी बन्ने छ । पुर्वेली भाषिकाको प्रयोगलाई अभ्र स्तरीय बनाउन साहित्यमा यसको प्रयोग कसरी गर्न सकिन्छ भन्ने जानकारी पाउन यस शोधले उपयोगी भूमिका खेल्ने छ ।

वहुभाषिक मुलुक भए तापनि सरकारी कामकाज र सम्पर्क भाषा नेपाली भएकाले नेपाली भाषाको स्तरीय रूप साहित्यमा प्रयोग गर्न र उक्त उपन्यासमा प्रयुक्त भौगोलिक क्षेत्रको पुर्वेली भाषिकाको प्रयोगको जानकारी पाउन प्रस्तावित शोधले सहयोग गर्ने छ । पुर्वेली भाषिकाको मौलिक शब्दको प्रयोगको बाहुल्य पत्ता लगाउन पनि उक्त शोध उपयोगी भूमिका खेल्ने छ ।

प्रस्तावित शोधले पुर्वेली भाषिकामा अन्य रचनाकारहरूलाई साहित्य रचना गर्न उक्त भाषिका सम्बन्धीपर्याप्त जानकारी दिने छ । यसका साथै भाषाविद्हरूलाई उक्त भाषिकाको प्रयोगको बारेमा अध्ययन गर्न सहयोग पुऱ्याउने छ ।

नेपाली भाषाका भेदहरूको बारेमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई पुर्वेली भाषिकाको बारेमा जानकारी समेत दिने छ । यस विषयमा शोधप्रस्ताव गर्न चाहने शोधार्थीहरूलाई पनि यो शोध प्रस्ताव उपयोगी हुने छ ।

यस शोधले पाठ्यक्रमविद्हरूलाई समेत पुर्वेली भाषिका सम्बन्धी जानकारी दिने छ, जसले भाषाको पुर्वेली भाषिका सम्बन्धी पाठ्यक्रम निर्माणमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्ने छ ।

नेपाली या नेपाल बाहिरका पुर्वेली भाषिका सम्बन्धी खोज अनुसन्धान गर्ने अनुसन्धानकर्ताका लागि पनि यस शोधलाई उपयोग गर्न सकिने छ ।

नेपाली भाषाशिक्षण गराउने शिक्षकहरूलाई पुर्वेली भाषिका सम्बन्धी शिक्षण गराउँदा उक्त शोधको प्रयोग गरी शिक्षण गराउन उपयोगी साबित हुने छ ।

सरोकारवालाहरूका लागि पनि यो शोधले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्ने छ । नेपाली भाषालाई स्तरीय बनाउन पुर्वेली भाषाको महत्त्वको बारेमा जानकारी लिन यो शोध उपयोगी बन्न सक्ने अपेक्षा गरिएको

४

छ ।

१.५ अध्ययनको परिसीमा

प्रस्तावित शोधकार्यलाई गहनता प्रदान गर्न र स्पष्ट रूपले विषयकेन्द्रित पार्न निम्न सीमाभित्र अध्ययनलाई सीमित राखिएको छ :

क) प्रस्तुत अध्ययन योगमाया उपन्यासमा प्रयुक्त नेपाली भाषाको पुर्वेली भाषिकाका शब्दहरूको अध्ययनमा

सीमित रहेको छ ।

ख) योगमाया उपन्यासको भाग १ देखि भाग १५ सम्म प्रयुक्त पुर्वेली भाषिकाका शब्दहरूमा सीमित रहेको छ ।

ग) पुर्वेली भाषिकाको शब्दहरूको स्तरीय नेपाली रूप र शब्दवर्गको निर्धारणमा सीमित रहेको छ ।

घ) ती शब्दहरूको शब्दवर्ग र स्तरीय नेपाली रूपको अध्ययनमा मात्र सीमित भएको छ ।

५

अध्याय : २

पूर्वकार्यको समीक्षा तथा सैद्धान्तिक आधार

२.१.१ पूर्वकार्यको समीक्षा

कुनै पनि अनुसन्धान कार्य शून्यविन्दुबाट सुरु भई पूर्ण विन्दुमा अन्त्य हुँदैन । अनुसन्धान भनेकै नयाँ नयाँ तथ्य पत्ता लगाउँदै जानु हो । त्यसैले शोधकार्य कहिले पनि अन्तिम विन्दुसम्म पुग्दैन । अनुसन्धान कार्य शृङ्खलावद्ध रूपमा एकपछि अर्को तह हुँदै अघि बढ्छ । हिजोका प्राप्तिलाई समेट्दै आज केही नयाँ तथ्य पत्ता लगाई भोलिका लागि सम्भाव्यता खोज्दछ । तसर्थ कुनै पनि शोध तयार गर्नुपूर्व त्यस शोधसँग सम्बन्धित विषयमा के कस्ता प्रयोजन, विधि , पद्धतिबाट शोध अनुसन्धान भएका छन् भन्ने जानकारी हुनु आवश्यक हुन्छ जसले गर्दा शोधका पुनरावृत्तिलाई रोक्दै नयाँ तथ्य

पत्ता लगाउन मार्गदर्शन गर्दछ । त्यसैले प्रस्तावित शोधसँग सम्बन्धित पूर्वकार्यलाई निम्नअनुसार समेटिएको छ :

नेपालमा बोलिने भाषाका भाषिकाहरूको अध्ययनलाई मध्यनजर गर्दा सीता गेलालद्वारा सम्पन्न सुनसरेली थारु भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषाको व्यतिरेकी विश्लेषण (२०६७) अनुसन्धान उल्लेखनीय देखिन्छ । यस शोधले सुनसरी जिल्लामा बोलिने थारु भाषिका र नेपाली भाषिका विचको समानता र भिन्नता खुट्याउनु आफ्नो उद्देश्य बनाएको छ । यस शोधमा थारु भाषाको मानक रूप सुनसरेली भाषाको प्रयोग र उक्त भाषिकाका प्रयुक्त वक्ताले नेपाली भाषाको शिक्षण गर्दा देखापर्ने प्रभावलाई अध्ययनको क्षेत्र बनाएको छ । उक्त शोधको समस्याकथन थारुभाषिक स्थिति के कस्तो छ , के कस्ता रूपायनिक कोटिका आधारमा सुनसरेली थारु भाषिका र नेपाली भाषाको के कस्तो रूपायन हुन्छ , रूपायनका दृष्टिले सुनसरेली थारु भाषिका र नेपाली भाषामा के -कस्ता समानता र भिन्नता पाइन्छन् र दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा सुनसरेली थारुभाषी शिक्षार्थीलाई के -कस्ता कठिनाईहरू आइपर्छ भन्ने समस्याहरू राखिएको छ । उक्त शोधको उद्देश्यहरूमा थारुभाषाको भाषिक स्थितिको सामान्य जानकारी दिनु , रूपायनिक कोटिका आधारमा सुनसरेली थारु भाषिका र नेपाली भाषाको अध्ययन गर्नु, उक्त शोध तयार गर्न सामग्री संकलनको क्रममा प्राथमिक सामग्रीको रूपमा थारुभाषी वक्ता र थारूमातृभाषी समुदाय रहेको छ भने द्वितीयक सामग्रीको रूपमा पत्रपत्रिकामा प्रकाशित लेखहरू,

६

पुस्तकहरू र अप्रकाशित लेखहरूका साथै पुस्तकालयीय विधिको अवलम्बन गरिएको छ । यस अनुसन्धानको निष्कर्षमा नेपाली भाषा र सुनसरेली थारु उपभाषिकाविच समानता र असमानता छुट्याई उक्त भाषिकामा नेपाली भाषाको प्रभावको बारेमा उल्लेख गरिएको छ ।

त्यस्तै त्रि.वि नेपाली भाषाशिक्षा विभागअन्तर्गत शोधार्थी सङ्गिता लखोटियाद्वारा माहेश्वरी र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन (२०७०) नामक शोधपत्रमा महेश्वरी भाषिका र नेपाली भाषाका लिङ्ग , वचन, पुरुष, आदर, कारक, विभक्ति , काल, पक्ष, भाव र वाच्यका आधारमा तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । यस शोधको समस्याका रूपमा माहेश्वरी जाति र भाषाको स्वरूप कस्तो छ, माहेश्वरी भाषामा के कस्ता व्याकरणिक कोटिहरू रहेका छन् , व्याकरणिक कोटिका आधारमा माहेश्वरी भाषा र नेपाली भाषाबीच के कस्ता समानता र भिन्नता छन् जस्ता प्रश्नहरू

राखिएका छन् । उक्त शोधको उद्देश्य माहेश्वरी जाति र भाषाको सामान्य परिचय दिनु , माहेश्वरी भाषाका व्याकरणिक कोटि पहिल्याउनु र व्याकरणिक कोटिका आधारमा माहेश्वरी भाषा र नेपाली भाषाका बीच समानता र भिन्नता पहिल्याउनु रहेको छ । यस शोध तयार पार्न विवरणात्मक, वर्णनात्मक र तुलनात्मक पद्धति अपनाइएको पाइन्छ । महेश्वरी भाषा सम्बन्धी सामग्रीहरू संकलन गर्न प्राथमिक स्रोतको रूपमा महेश्वरीभाषी वक्ता र समुदाय लिइएको देखिन्छ, भने द्वितीयक सामग्रीमा पत्रपत्रिकामा प्रकाशित लेखहरू, पुस्तकहरू र प्रकाशित तथा अप्रकाशित लेखहरू अवलम्बन गरिएको पाइन्छ । यस शोधको निष्कर्षमा भारोपेली भाषापरिवारअन्तर्गत पर्ने महेश्वरी भाषाका वक्ता नेपालभरी फिजिएर रहेका उक्त भाषामा हिन्दी र नेपाली भाषाको प्रभाव परेको उक्त शोधमा उल्लेख गरिएको छ ।

त्यस्तै अनुपमा स्याङ्गवाले वि.स. २०७० सालमा सिरहा जिल्लाका तामाङभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा शोध तयार पारेको देखिन्छ । उक्त शोधको समस्या अन्तर्गत सिरहा जिल्लाका कक्षा चार उत्तीर्ण गरेका तामाङ मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको उच्चारणमा के - कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् , उक्त त्रुटिहरू के कस्ता प्रकृतिका हुन्छन् , उनीहरूले त्यस्ता त्रुटि किन गर्दछन् , तिनको निराकरणका लागि के कस्ता उपायहरू अवलम्बन गर्न सकिन्छ भन्नेसमस्याहरू उठाइएको छ । उक्त शोधको उद्देश्यका रूपमा कक्षा ४ उत्तीर्ण गरेका तामाङ मातृभाषी विद्यार्थीले उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु, उक्त त्रुटिहरूको बर्गीकरण गर्नु , त्रुटिहरू हुने कारण पत्ता लगाउनु र उक्त त्रुटि निराकरणका लागि उपायहरू पहिल्याउनु रहेको छ । यस शोधको अध्ययनको

७

औचित्यमा भाषाको शुद्धता र स्तरीयता तर्फ अभिप्रेरित गर्न सहयोग गर्ने, भाषिक प्रभावका कारण हुने अशुद्धतालाई हटाउन सहयोग गर्ने, तामाङभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषा सिकाइका क्रममा गर्ने उच्चारणगत त्रुटिहरू निराकरण गर्न औचित्यपूर्ण रहेको उल्लेख गरिएको छ । उक्त शोधको शोध विधिको नमुना छनोटमा सिरहा जिल्लाका ४ ओटा विद्यालयबाट छात्र १० र छात्रा १० गरी प्रत्येक विद्यालयबाट २०/२० जना प्रतिनिधिका रूपमा छनोट गरिएको र सामग्री सङ्कलनको प्राथमिक स्रोतको रूपमा पूर्वनिर्धारित छनोट गरिएका विद्यार्थीहरू लाई विभिन्न शब्दहरू उच्चारण गर्न लगाउने र द्वितीयक स्रोतमा शोधपत्र, पत्रपत्रिकार पुस्तकहरू प्रयोग गरिएको उल्लेख गरिएको छ । यस शोधको निष्कर्षमा दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा शिक्षण गराउदा विभिन्न समस्याहरू दखा पर्ने गरेको र

यसको निराकरणका लागि नेपाली शिक्षणका क्रममा ध्वनि, वर्ण, उच्चारण र लेखन कार्यमा विशेष अभ्यास गराउनुपर्ने, पहिलो भाषाका रूपमा नेपाली शिक्षण गर्ने विद्यार्थीहरू सँगै शिक्षण गराउदा शिक्षकले विशेष किसिमको भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने, त्रुटि हुनसक्ने क्षेत्रको पहिचान गर्नुपर्ने र नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीलाई शिक्षण गराउने शिक्षक योग्य र तालिमप्राप्त हुनुपर्ने कुरालाई उल्लेख गरिएको छ ।

अर्का शोधार्थी हरिप्रसाद खतिवडाबाट **खवास बोली र नेपाली भाषाको व्याकरणिक कोटिका आधारमा व्यतिरेकी विश्लेषण** नामक शोध २०७१ सालमा सम्पन्न भएको देखिन्छ । उक्त शोधको समस्याकथन अन्तर्गत मोरङको खवास जातिको बोलीको भाषिक स्थिति के कस्तो छ , रूपायन कोटिका आधारमा खवास बोली र नेपाली भाषाको रूपायन कसरी हुन्छ , खवास बोली र नेपाली भाषामा रूपायनका दृष्टिले के कस्ता समानता र भिन्नता पाइन्छ र दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली सिकने क्रममा खवास बोलीका विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटि के कस्ता पाइन्छन् भन्ने समस्या रहेको हुन्छ । दोस्रो उक्त शोध नेपालको मोरङ जिल्लामा खवास जातिको बोलीको भाषिक स्थिति पत्ता लगाउन , व्याकरणिक कोटिको आधारमा खवास बोली र नेपाली भाषाको अध्ययन गर्नु, दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिकने क्रममा खवास बोली बोल्ने विद्यार्थीले गर्ने त्रुटि पत्ता लगाउनु भन्ने उद्देश्यमा आधारित रहेर उक्त शोधकार्य सम्पन्न भएको देखिन्छ । उक्त शोधले खवास बोली र नेपाली भाषाको व्याकरणिक कोटिका आधारमा समानता र भिन्नता पत्ता लगाउन सहयोग पुग्ने ,मातृभाषाको पाठ्यपुस्तक र पाठ्यक्रम निर्माणमा सहयोग पुग्ने, पाठ्यक्रमविद् र पाठ्यपुस्तक निर्मातालाई आंशिक सहयोग पुग्ने, खवास बोली र नेपाली भाषाका विविध विषयमा अध्ययन , अनुसन्धान गर्न चाहने शोधार्थीका लागि यो शो शोध औचित्यपूर्ण

८

रहेकोउल्लेख गरिएको छ । उक्त शोधकार्य वर्णनात्मक र तुलनात्मक विधिको आधारमा वर्गीकरण गरिएको छ । प्राथमिक स्रोतको रूपमा खवास समुदायका वक्ता रहेका छन् भने द्वितीयक स्रोतअन्तर्गत पत्रपत्रिका, प्रकाशित लेखहरू र खवास बोली सम्बन्धी पुस्तकको अवलम्बन गरी शोध तयार पारिएको छ । यस शोधको निष्कर्षमा खवास बोली छुट्टै भाषा भएकाले यसलाई भाषाको मान्यता दिनुपर्ने , यस भाषामा साहित्य रचना गर्न उत्प्रेरित गर्नुपर्ने जस्ता कुराहरू राखिएको छ ।

त्यस्तै दैवप्रसाद खतिवडाले **नेपाली भाषा र भाँगड भाषाको ब्यतिरेकी अध्ययन** नामक शीर्षकमा शोध तयार पारेका छन् । प्रस्तुत शोधकार्यको उद्देश्य भाँगड भाषाको भाषिम स्थिति पत्ता लगाउनु, रूपायपनक कोटिका आधारमा भाँगड र नेपाली भाषाको अध्ययन गर्नु, दुई भाषा बिच समानता र असमानता पत्ता लगाउनु र दास्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्ने क्रममा भाँगडभाषी विद्यार्थीले गर्ने त्रुटि पत्ता लगाउनु रहेको छ । उक्त शोधकार्यको औचित्य मातृभाषाको पाठ्यक्रक र पाठ्यसुस्तक निर्माणमा सहयोग पन्याउन, पाठ्यक्रमविद् र पाठ्यसुस्तक निर्मातालाई आंशिक सहयोग पुन्याउन, भाषा शिक्षणका शिक्षक विद्यार्थीलाई त्रुटिक्षेत्र पहिचान गरी निराकरणत्मक शिक्षण गर्न उक्त शोध उपयोगी हुने उल्लेख गरिएको छ र प्रस्तुत शोधकार्यको सामग्री सङ्कलनको प्राथमिक स्रोतको रूपमा भाँगडभाषी बक्ता र भाँगडभाषी समुदाय रहेका छन् भने द्वितीयक स्रोत अन्तर्गत पत्रपत्रिकामा प्रकाशित लेखहरू , भाँगडभाषा सम्बन्धी पुस्तकहरू , अप्रकाशित लेख रचना तथा पुस्तकालयीय विधिको अवलम्बन गरिएको छ । उक्त शोध तयार पार्दा वर्णनात्मक र तुलनात्मक विधिका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । यस शोधको निष्कर्षमा द्रविड भाषा परिवारको कथ्य रूपमा मात्र जीवित भाँगड भाषामा साहित्य रचना नहुनु र आफ्नो लिपि भएपनि प्रयोग नहुनुले यो भाषा लोपुन्मुख अवस्थामा रहेको उल्लेख गरिएको छ ।

अर्का शोधार्थी कृष्णप्रसाद भण्डारीले २०७२ सालमा **थारुभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको लिखित प्रयोगमा गर्ने त्रुटिको अध्ययन** नामक शीर्षकमा शोध तयार पारेका छन् । प्रस्तुत शोधकार्यको समस्याकथन अन्तर्गत भाषि गाविसहरूको जातीय र भाषिक स्थितिले नेपाली भाषामा कस्तो प्रभाव पारेको छ , थारुभाषी विद्यार्थीहरूले व्याकरणत्मक कोटिहरूमा गर्ने त्रुटिका कारणहरू के के हुन् र थारुभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाका लिखित प्रयोगमा गर्ने त्रुटिका कारणहरू के के हुन् रहेको छ । उक्त शोधकार्यको उद्देश्यमा भासि गाविसका थारुहरूको जातीय र भाषिक स्थितिले नेपाली भाषामा पारेका प्रभावको अध्ययन गर्नु, थारुभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको व्याकरणात्मक कोटिहरूमा गर्ने

त्रुटिका कारणको अध्ययन गर्नु, उक्त गाविसका थारुभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको लिखित प्रयोगमा गर्ने त्रुटिका कारणहरू पत्ता लगाउनु रहेको छ । उक्त शोधकार्यका औचित्यहरूमा दोस्रो भाषाकारूपमा नेपाली भाषाशिक्षण गर्न चाहनेलाई मार्गदर्शक बन्ने, शिक्षक बहुभाषी हुनुपर्ने कुराको जानकारी दिलाउने थारु भाषाको व्याकरण लेखनमा प्रेरित गर्नु, यस्ता विषयमा शोधकार्य गर्न चाहने

शोधार्थीलाई सहयोग पुग्नु र उपयुक्त शैक्षिक सामग्री निर्माण गर्न सहयोग पुग्ने उल्लेख गरिएको छ र प्रस्तुत शोधकार्यको समामाग्री सङ्कलनअन्तर्गत प्रथामिक स्रोतमा प्रश्नावली र द्वितीयक सामग्रीमा पत्रपत्रिकामा प्रकाशित लेखहरू, पुस्तकहरू आदिलाई मानिएको छ भने शोधविधिमा तुलनात्मक, वर्णनात्मक र क्षेत्रीय अध्ययन विधिको अवलम्बन गरिएको छ । उक्त शोधको निष्कर्षमा थारुभाषी विद्यार्थीहरूले भाषिक वातावरणको अभाव, एकल जातीय बसोवास, नेपाली भाषाको महत्व थाहा नभएको र सामाजिक दवाव कम भएकाले सिकाइमा त्रुटि हुनेगरेको कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

त्यस्तै अर्का शोधार्थी रोहितकुमार सिंहले २०७१ सालमा चाम्लिङ मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा शोधकार्य सम्पन्न गरेका छन् । प्रस्तुत शोधमा चाम्लिङ मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू पहिल्याउनु, ती त्रुटिहरूको वर्गीकरण गर्नु, त्यस्ता त्रुटिहरू हुनका कारणहरू पत्ता लगाउनु र त्यस्ता त्रुटिहरू निराकरणका लागि उपायहरू सुझाउनु जस्ता उद्देश्यहरू राखिएको छ भने समस्याकथनमा चाम्लिङ मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा के कस्ता त्रुटिहरू गर्छन् , उनीहरू कुन क्षेत्रमा बढी त्रुटि गर्छन्, त्यस्ता त्रुटिहरू हुनका कारणहरू के के हुन् र त्यस्ता त्रुटिहरू निराकरणका लागि के कस्ता उपायहरू सुझाउन सकिन्छ जस्ता समस्याहरू राखिएको छ । उक्त शोधको औचित्यमा विद्यार्थी, भाषाशिक्षक, पाठ्यक्रम निर्माता तथा त्यस विषयसँग सरोकार राख्ने, अध्ययन अनुसन्धान गर्ने सबैको निमित्त सहयोगी हुने उल्लेख गरिएको छ । प्रस्तुत शोधमा सामग्री सङ्कलनको प्रथामिक स्रोत अन्तर्गत प्रश्नावली, उत्तरकुञ्जिका र जाचसूची रहेको छ भने द्वितीयक स्रोत अन्तर्गत प्रकाशित लेख, रचनाहरू र प्रकाशित , अप्रकाशित शोध प्रबन्धहरू रहेको छ । उक्त शोधको निष्कर्षमा नेपाली र चाम्लिङ भाषा दुई विषम परिवारका भाषा भएकाले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिकाइका क्रममा विभिन्न समस्या उत्पन्न भई त्रुटि भएतापनि समाजमा नेपाली मातृभाषीको मिश्रित उपस्थिति र चाम्लिङ मातृभाषीहरूको वक्तामा आएको कमीले त्रुटिहरू कम भएको उल्लेख गरिएको छ ।

अर्को २०७० सालमा डमकुमारी राईले नेपाली र बान्तावा भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा शोध सम्पन्न गरेको देखिन्छ । प्रस्तुत शोधमा नेपाली र बान्तावा भाषाको स्वरूप कस्तो छ , उक्त दुई भाषाको वर्गगत व्यवस्था र स्वरूप कस्तो छ , उक्त दुई भाषाका व्याकरणिक कोटि हरूको संरचना कस्तो छ जस्ता कुराहरूलाई समस्याकथन बनाइएको छ भने उक्त

शोधको उद्देश्यहरू नेपाली र बान्तावा भाषाको संक्षिप्त परिचय दिनु, उक्त दुई भाषाका बर्ग तथा भाषिकाहरूको सामान्य परिचय दिनु र व्याकरणिक कोटिकाआधारमा बान्तावा भाषा र नेपाली भाषाको विश्लेषण गर्नु रहेको छ । उक्त शोधको अध्ययनको औचित्यमा नेपाली भाषा र बान्तावा भाषा सम्बन्धी जानकारी लिन , बान्तावा भाषाको पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक निर्माणका लागि सहयोग पुग्ने, तथा बान्तावा भाषाको संरक्षण तथा संबर्द्धनका लागि सहयोग पुग्न सक्ने उल्लेख गरिएको छ । प्रस्तुत शोधको सामग्री संकलनका लागि पुस्तकालय विधिको प्रयोग गरिएको छ भने प्रथामिक स्रोत अन्तर्गत प्रश्नावली र द्वितीयक स्रोत अन्तर्गत विभिन्न पत्रपत्रिका लेख रचना र पुस्तकहरू रहेको छ । उक्त शोधको निष्कर्षमा नेपाली भाषाको व्याकरण व्यवस्था र बान्तावा भाषाको व्याकरण व्यवस्था फरक रहेको उल्लेख गरिएको छ । बान्तावा भाषामा नेपाली भाषाको जस्तो लिङ्भेद नपाइने, भुत र अभुत गरी दुई कालको मात्रै स्पष्ट रूप पाइने, यसमा कतृवाच्य र कर्मवाच्य गरी दुई वाच्यहरू हुने र यस भाषामा छ प्रकारका कारकहरू रहेकाले नेपाली र बान्तावा भाषाको व्याकरण व्यवस्था फरक रहेको उल्लेख गरिएको छ ।

अर्का शोधार्थी मानवहादुर थापाले २०६९ सालमा उदयपुर जिल्लाको नेपालटार क्षेत्रका कक्षा १० मा अध्ययनरत मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा शोध सम्पन्न गरेका छन् । प्रस्तुत शोधमा समस्याकथनमा मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल र आदरार्थी प्रयोगमा के कस्ता त्रुटि गर्दछन्, सोही क्षेत्रका विद्यार्थीहरूले ह्रस्व दीर्घ सम्बन्धी के कस्ता त्रुटि गर्दछन्, पदयोग पदवियोगमा सो क्षेत्रका विद्यार्थीहरूको अवस्था के कस्तो छ र चन्द्रवन्दु प्रयोगमा के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् रहेको छ । मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल र आदरार्थी प्रयोगमा गर्ने त्रुटि पत्ता लगाई विश्लेषण गर्नु, सोही क्षेत्रका विद्यार्थीहरूले ह्रस्व दीर्घमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु, पदयोग पदवियोगमा सो क्षेत्रका विद्यार्थीहरूले गर्ने गरेको त्रुटि केलाई विश्लेषण गर्नु, चन्द्रवन्दु प्रयोगमा के कस्ता त्रुटिहरूको खोज गर्नु रहेको छ । उक्त शोधमा वाक्यगठनगत त्रुटिहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल र आदर बारे स्पष्ट ज्ञान दिन, मगरभाषी विद्यार्थीहरूलाई वर्णविन्यासगत शैक्षिक अवधारणा दिन विमातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई नेपाली

भाषा शिक्षणमा सहयोग हुने विधि अपनाउन प्रस्तुत शोधको अध्ययनको औचित्य रहेको छ । प्रस्तुत शोध

सम्पन्न गर्नका लागि प्राथमिक सामग्री अर्न्तगत प्रश्नावली र द्वितीयक स्रोत अर्न्तगत प्रकाशित तथा अप्रकाशित लेखरचना तथा शोधपत्रहरूको अध्ययन गरी तयार पारिएको छ । अध्ययन विधि पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गरिएको छ । प्रस्तुत शोधको निष्कर्षमा विमातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई पनि शुद्ध नेपाली शिक्षण गराउन नेपाली भाषा व्याकरणका विभिन्न पक्षहरूमा वढी जोड दिई पाठ्यक्रम निर्माण गर्नुपर्ने सुझाव दिइएको छ ।

२०७० सालमा अर्का शोधार्थी डम्बरकुमारी ढकालले राजवंशी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा शोध सम्पन्न गरेका छन् । उक्त शोधको उद्देश्य राजवंशी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू पहिल्याउनु, उक्त त्रुटिहरूको वर्गीकरण गर्नु, त्रुटिहरूको कारण पत्ता लगाउनुर त्रुटि निराकरणको लागि उपाय प्रस्तुत गर्नु रहेको छ भने राजवंशी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन्, उक्त त्रुटिहरूलाई कसरी वर्गीकरण गर्न सकिन्छ, ती त्रुटिहरू के कारणले हुन्छन् र त्रुटिहरू निराकरणका लागि के कस्ता उपायहरू अपनाउन सकिन्छ जस्ता समस्याकथन राखिएको छ । उक्त शोधको अध्ययनको औचित्य राजवंशी भाषा सम्बन्धी अनुसन्धान गर्न चाहनेको लागि , मातृभाषाका शिक्षणका लागि सहयोगी भूमिका खेल्ने र राजवंशी भाषीका पाठकहरूका लागि उपयोगी हुने उल्लेख गरिएको छ । प्रस्तुत शोधमा सामग्री संकलाको प्राथमिक स्रोत अर्न्तगत प्रश्नावली, उत्तरकुञ्जिका र द्वितीयक स्रोत अर्न्तगत विभिन्न प्रकाशित तथा अप्रकाशित लेखरचना, पुस्तक पत्रपत्रिका रहेको छ । उक्त शोधको निष्कर्षमा राजवंशी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले धेरैजसो त्रुटि मातृभाषाको प्रभावको कारणले गर्ने गरेको र यस समस्या निराकरणको लागि उनीहरूलाई नेपाली भाषाका वक्तासँग घुलमिल भएर बस्ने र बोल्ने वातावरणको निर्माण गरेमा समाधान हुने उल्लेख गरिएको छ ।

२.२ सैद्धान्तिक आधार

विचार विनिमय गर्ने साधन भाषा हो । भाषाको समय र दुरीद्वारा उत्पन्न उपभेद भाषिका हो (पोखेल २०५५ : ४२) । समयको पाङ्गो जति गुड्दै जान्छ, उति भाषामा परिवर्तन हुँदै अन्ततगोत्वा एक जननीबाट अनेक सन्तान जन्मेभै एकै भाषाबाट अनेकौ शाखा र प्रशाखाको जन्म हुन्छ ।

कुनैपनि भाषाको विविध स्वरूप नै भाषिक भेद हुन् । कुनै एक क्षेत्रमा बोलिने कुनै भाषा अर्को क्षेत्रमाबोलिने त्यही भाषा भन्दा भिन्न हुने गर्दछ ,एउटै भाषामा देखिने भिन्नता नै वास्तवमा भाषिक भेद हो ।

मूलतः एउटै भाषामा प्रचलित विविध रूपलाई नै भाषिक भेद भनिन्छ । भाषा सामाजिक वस्तु हो । समाजका जात जाति, धर्म, संस्कृति , लिङ्ग, वर्ग आदि विविधताले एउटै भाषा पनि विभिन्न देखा पर्नु नै भाषिक भेद हो । एउटै भाषिक समाजका व्यक्तिहरूको ध्वनि, वर्ण, शब्द, पदावली, वाक्य आदिमा भेद पाइन्छ । अर्थात् एउटै भाषाका विभिन्न स्थान, परिवेश, प्रसङ्ग आदि अनुसार भाषिक भेद पाइन्छन् । व्यक्ति भाषा, जाति भाषा, राजनैतिक भाषा साहित्यिक भाषा, सामान्य भाषा औपचारिक भाषा, अनौपचारिक भाषा मानक भाषा, स्थानीय भाषा भाषिका आदिका स्तरमा एउटै भाषाका विभिन्न रूपहरू देखिन्छन् (भण्डारी, पौड्याल, २०७० : २४) ।

खास गरी भौगोलिक दुरी, भाषाद्वीपको स्थिति, समय सम्बन्धी अन्तराल, यातायातको कठिनाइ, चेतनाको स्तर वृद्धि आदिकारणले एउटै भाषामा पनि अनेकौ भेदहरू देखा पर्छन् । भाषिक भेदलाई विभिन्न आधारमा वर्गीकरण गरिन्छ जसलाई निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिन्छ ।

२.२.१. भौगोलिक आधार

भौगोलिकताका आधारमा देखापर्ने भाषिक भेद नै भौगोलिक भेद हो । यसलाई स्थानीय वा क्षेत्रीय भेद पनि भनिन्छ । कुनै एक ठाउँमा विकसित भएको भाषाको प्रचारप्रसार समान रूपले सबै ठाउँमा हुन नसक्दा भाषिक भेद जन्मन पुग्छ । जव कुनै दुई क्षेत्रको आपसी सम्पर्क टुट्छ तब दुवै क्षेत्रमा आफ्नै ढङ्गले भाषिक पसरवर्तन हुन थाल्छन् । नेपाली भाषा डोटी, जुम्ला अर्घखाची, काठमाण्डौ धनकुटा,दार्जेलिङ जस्ता विभिन्न क्षेत्रमा नबोलिनु नेपाली भाषाको भुगोलका आधारमा देखापरेका क्षेत्रीय भेद हुन् ।

२.२.२ कालगत आधार

कुनै एउटा भाषामा समयको अन्तरालमा विभिन्न भाषिक भेद देखापर्नु कालिक भेद हो । समयको परिवर्तन सँगै भाषाका शब्द तथा अर्थमा कयौ परिवर्तन हुन जान्छ फलस्वरूप भाषामा अर्कै भेद देखापर्छ । भाषाले जति लामो समय पार गऱ्यो त्यति यसको क्षेत्र तथा प्रयोक्ताको विस्तार हुँदै जान्छ र

एउटै भाषामा पनि अनेकौं भेद देखा पर्छन् ।

२.२.३ सामाजिक आधार

भाषाको सामाजिक भेदलाई सामाजिक भाषिका भनिन्छ । समाजका विभिन्न जातजाति, धर्म, संस्कृति, लिङ्ग, उमेर, व्यावसाय जस्ता विविध सामाजिक संरचनाका आधारमा देखापरेका भाषिक भेद नै सामाजिक भेद हो । समाजमा भाषा प्रयोग गर्ने वक्ता शिक्षा का आधारमा शिक्षित र अशिक्षित भाषा, वर्गका आधारमा उच्च र मध्यम र निम्न भाषा, लिङ्गका आधारमा महिला र पुरुषले बोल्ने भाषा, उमेरका आधारमा बाल, युवा तथा प्रौढ भाषा आदि सामाजिक संरचना अनुसार भाषामा देखापर्ने भेद नै सामाजिक भेद हो ।

२.२.४ विषयगत आधार

विषयगत वा प्रयोजनका आधारमा देखापर्ने भेदलाई विषयगत वा प्रयोजनपरक भेद भनिन्छ । यसलाई रजिस्टर भाषा पनि भनिन्छ । यस अर्न्तगत साहित्यिकभाषा, कानुनी भाषा, वैज्ञानिक भाषा, प्रशासनिक भाषा, अर्थ- वाणिज्य भाषा र साञ्चारिक भाषा पर्दछन् । विषय अनुसार भाषाको फरकफरक ढङ्गले प्रयोग हुन्छ । यही विविध विषय क्षेत्रका आधारमा देखापर्ने भेदलाई प्रयोजनपरक भेद भनिन्छ ।

२.२.५. माध्यमगत आधार

माध्यमका आधारमा देखापर्ने भेदलाई माध्यमगत भेद भनिन्छ । यसमा लेख्य भाषा र कथ्य भाषा पर्दछन् । मौखिक रुपमा सामान्य बोलिचाली, अनौपचारिक किसिमको भाषा कथ्य भाषा हो भने लिखित रुपमा प्रयोग गरिने भाषा लेख्य भाषा हो । कथ्य भाषा भन्दा लेख्य भाषा बढी औपचारिक र स्तरिय किसिमको हुन्छ ।

२.२.६ प्रसङ्गगत आधार

कुनैपनि वक्ताले विभिन्न प्रसङ्गमा भिन्न भिन्न किसिमले भाषाको प्रयोग गर्दा भिन्न भिन्न अर्थ प्रतित हुनु नै प्रसङ्गगत भेद हो । जस्तै चामललाई कुनैबेला अक्षता, कुनै बेला सीदा, भेटि भन्नु भाषाका प्रसङ्गगत भेद हो ।

२.३ भाषाको क्षेत्रीय भेद

एउटै भाषामा भौगोलिकताका आधारमा देखिने भाषाका अनेक भेदलाई भाषाको क्षेत्रीय भेद भनिन्छ । वक्ताको बसोवासको खास क्षेत्रको कारणले उत्पन्न उच्चारण शब्दार्थ र वाक्यको स्तरमा देखिने एउटै भाषाको भेद नै क्षेत्रीय भेद हो । भौगोलिक दुरी, विकटता, बसाँइसराइ , सम्प्रेषणको न्यूनता, यातायातको कठिनाइ आदि जस्ता कारणले एउटै भाषाका वक्ताहरूमा सम्पर्क टुट्दै गई एउटै भाषाका भिन्न भिन्न भेद देखापर्नु नै भाषाको क्षेत्रीय भेद हो । मूलतः भाषाको स्थानीय भेद क्षेत्रीय भेद हो । भाषामा भेद देखिनु जीवन्त भाषाको विशेषता हो । खास स्थानमा बसेका एकभन्दा बढी व्यक्तिहरूले बोल्ने भाषिक भेद नै क्षेत्रीय भेद हो (भण्डारी र पौड्याल, २०७० : २८) ।

भौगोलिक कारण, समयको अन्तराल तथा सम्पर्कको कमी आदि कारणले सम्प्रेषणमा न्यूनता भई एउटै भाषामा देखापर्ने अनेक भेद नै क्षेत्रीय भेद हुन् । एउटै भाषाका विभिन्न क्षेत्रमा प्रचलित क्षेत्रीय भेदलाई नै भाषिका भनिन्छ ।

बोधगम्यता , भाषिक समुदायको विस्तार, भौगोलिक स्थिति, भाषाको समयावधि, , जनसाङ्ख्यिकी वितरण भाषिक द्वीप , समय सम्बन्धी अन्तराल, यातायातको कठिनाइ, चेतनाको स्तर, सांस्कृतिक तथा राष्ट्रिय सन्दर्भ, राजनैतिक सीमा, लेख्य व्यवस्था, प्रतिष्ठाका आधार र लोक परम्परा र मानक स्तर आदिले भाषाका क्षेत्रीय भेदहरू देखा पर्दछन् (भण्डारी, पौड्याल, २०७० : २९) ।

२.४ नेपाली भाषाको भाषिकाका भिन्न मत

भाषामा विभिन्न कारणले गर्दा विभिन्न किसिमका भेदहरू विकसित हुन्छन् । नेपाली भाषामा पनि पर्याप्त मात्रामा भेद देखिएको छ । नेपाली भाषाका भेदलाई विद्वान्हरूले आआफ्नो मतअनुसार छुट्याएका छन् । हालसम्मको अध्ययनले नेपाली भाषामा देखा परेका भेदलाई विभिन्न विद्वान्हरूले प्रस्तुत गरेका मत निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

जर्ज ग्रियर्सन

जर्ज ग्रियर्सनले आफ्नो लिङ्ग्विस्टिक अफ इन्डिया भोलम १ सन् १९१६ मा प्रकाशित गरे जसमा नेपाली

भाषाको पाल्पा र दरै गरी दुई वटा भेदहरू रहेको उल्लेख गरेका छन् (ढकाल, २०६८ : ३३३)।

टि.डब्लु क्लर्क

टि.डब्लु क्लर्कले सन् १९६३ मा प्रकाशन गरेका इन्ट्रोडक्सन टु नेपाली : ए फस्ट ल्याङ्गवेज कोस नामक पुस्तकमा नेपाली भाषाको भेदहरू तिन वटा रहेको उल्लेख गरे जुन पूर्वी, केन्द्रीय र पश्चिमी रहेको छ (ढकाल, २०६८ : ३३३) ।

राहुल सांस्कृत्यायन

राहुल सांस्कृत्यायनले नेपाली भाषाको भेदलाई पूर्वी, केन्द्रीय, मादी र पश्चिमी गरी ४ वटा भेद छुट्याएका छन् (ढकाल, २०६८ : ३३३) ।

चूडामणि बन्धु

चूडामणि बन्धुले भाषाविज्ञान र नेपाली भाषा (२०५५) मा नेपाली भाषाको भेद पूर्वी, केन्द्रीय र पश्चिमी गरी तीनवटा भेद छुट्याएका छन् (ढकाल, २०६८ : ३३३) ।

मोहनराज शर्मा र कृष्णहरि बराल

यी दुई भाषाविदहरूले भाषाविज्ञान र नेपाली भाषा (२०५५) मा नेपाली भाषाको भेदलाई पूर्वेली केन्द्रीय , पश्चिमी, मध्यपश्चिमी र सुदुरपश्चिमेली गरी ४ वटा भेदहरू छुट्याइएको छ (ढकाल, २०६८ : ३३३) ।

बालकृष्ण पोखरेल

बालकृष्ण पोखरेलले राष्ट्रभाषा (१०३१) पुस्तकमा नेपाली भाषाको भेदलाई पूर्वी (गोर्खाली), केन्द्रीय (पर्वती) र पश्चिमी (खसानी) गरी तीनवटा भेदमा वर्गीकरण गरेको थिए भने नेपाली भाषाको उत्पत्ति (२०३५) पुस्तकमा दोस्रो वर्गीकरण गरे जसमा नेपाली भाषाको भेद पूर्वेली, माभाली, ओरपच्छिमा,मभपच्छिमा र परपच्छिमा गरी पाँच भागमा विभाजन गरे । उपर्युक्त विद्वान्हरूले गरेका वर्गीकरण मध्ये बालकृष्ण पोखरेलले गरेको पछिल्लो वर्गीकरणलाई हालसम्मको आधिकारिक वर्गीकरण मानिन्छ (ढकाल, २०६८ : ३३३) । यसै वर्गीकरणलाई आधार मानी यस शोधको अध्ययन विश्लेषण

गरिएको छ ।

२.५ नेपाली भाषाको भाषिकाहरू

नेपाली भाषिकाहरू मोटामोटी रूपमा पाँच वर्गमा बाँडिएका छन् : पुर्वेली, माझाली, ओरपच्छिमा, मझपच्छिमा, परपच्छिमा । विभिन्न विद्वानहरूले नेपाली भाषाको भाषिकाको बर्गिकरण गरेतापनि बालकृष्ण पोखरेलको पछिल्लो बर्गिकरणलाई आधिकारिक बर्गिकरण मानिन्छ । (ढकाल, २०६८ : ३३३) । उनले गरेका बर्गिकरणलाई संक्षिप्त रूपमा निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिन्छ :

२.५.१ पुर्वेली भाषिका

पाँचओटा भाषिकामध्ये सवैभन्दा बढी वक्ताले बोल्ने भाषिका हो । यो दैलेख, जाजरकोट, सल्यान देखि सुदुरपूर्व नेपालभित्र र भारतका दार्जेलिङ, खर्साङ, आसाम, मणिपुर, मेघालय, भुटान र वर्मासम्म फैलिएको छ । यसका खसानी, पर्वती र गोर्खाली गरी तीन उपभाषिका रहेका छन् (ढकाल, २०६८ : ३३४) ।

२.५.२ माझाली भाषिका

प्राचिन नेपाली भाषाको केन्द्र मानिने सिंजा अहिलेको जुम्ला हो , त्यसैले यस भाषिकालाई जुम्ली भाषिका पनि भनिन्छ । यो भाषिका हुम्ला, मुगु, जुम्ला, कालिकोट, डोल्पा, र मुस्ताङ सम्म फैलिएको छ । यसका सिंजाली, आसिदराली, हुम्ली, रास्कोटी, डोल्पाली र तिव्रिकोटी आदि भेद पाइन्छन् (ढकाल, २०६८ : ३३६) ।

२.५.३ ओरपच्छिमा भाषिका

बझाङ, बाजुरा र आच्छामका भाषिकाहरू ओरपच्छिमा वर्गमा आउछन् । पहिले यस भाषिकालाई डोटी र बैतडी भाषिकाहरूको समुहमा राखेतापनि हालको अनुसन्धानले यसलाई छुट्टै भाषिकामा गणना गरिन्छ । यसको आच्छामी बभाडी र बाजुरेली गरी तीनओटा उपभाषिका रहेका छन् (पोखरेल, २०५५ : ६८) ।

२.५.४ मभ्रपच्छिमा भाषिका

यो भाषिका डोटी, डडेल्धुरा, कैलाली र कञ्चनपुर जिल्लाका विभिन्न भेगमा बोलिन्छ । यसका डोटेरी, निरोली, डडेल्धुराली र डुम्राकोटी उपभेदहरू पाइन्छन् (ढकाल, २०६८ : ३३४) ।

२.५.५ परपच्छिमा भाषिका

महाकाली अञ्चलका बैतडी र दार्चुलाका विभिन्न भागमा बोलिने भाषिकाहरू परपच्छिमा वर्गभित्र पर्दछन् । यसका बैतडी, दुहेली, मारमाली, लेकमेली, चुहाँगढी, पुचौडी मेलौली मल्लो सोराड र तल्लो सोराड उपभाषिकाहरू हुन् (ढकाल, २०६८ : ३३६) ।

यिनमध्ये सबैभन्दा धेरै विस्तार पुर्वेली वर्गको छ । यो वर्ग दैलेख, जाजरकोट र सल्यानदेखि लिएर पूर्वमा भोटाड, आसाम अनि वर्मासम्म फैलिएको छ । आधुनिक नेपाली साहित्यका माध्यम हुनाका साथै यो वर्ग सम्पूर्ण नेपाली जातिहरूको साभ्के माध्यम समेत हुन पुगेको छ । परन्तु विशाल सेरोफेरोलाई ओगटेर पनि पुर्वेली वर्गमा स्थानीय उपभेद त्यति स्पष्ट छैन । नेपालभित्र या बाहिर बोलिने पुर्वेली भाषिकाविच पनि भिन्नाभिन्नै लक्षण देखा पर्छन् । मोटामोटी रूपमा पुर्वेली वर्गलाई तीन भौगोलिक विभाजनमा बाँड्न सकिन्छ : खसानी , पर्वती र गोर्खाली (पोखरेल, २०५५ : ४३) ।

खसानी उपभाषिका राप्ती अञ्चलका सल्यान, रोल्पा इत्यादिमा, भेरी अञ्चलका जाजरकोट र दैलेख र सुर्खेतमा एवं राप्ती अञ्चलको रुकुम रोल्पा र सल्यानमा बोलिन्छ । प्राकृतिक भूगोलका आधारमा हामी खसानी भेकको दक्षिणमा दाड, देउखुरी, पश्चिममा चाखुन्या र ठाँग्या जस्ता हिमालहरू , पूर्वमा महिकोट र भल्कोट जस्ता देकहरू र उत्तरमा भोटवर्मेली भाषा अथवा जुम्लीभाषी इलाकाहरूमा यो उपभाषिका बोलिएको पाइन्छ ।

भल्कोट र महिकोट लेकदेखि पूर्वका धौलागिरी, लुम्बिनी एवं गण्डकी अञ्चलका इलाकामा पर्वती बोलिन्छ ।

गोर्खादेखि पूर्वका शेष भागमा गोर्खाली बोलिन्छ -पोखरेल, २०५५ : ४३) । यो मानक नेपालीको निकट रहेको छ ।

१८

२.६ अध्ययनको रूपरेखा

निम्नलिखित संरचनामा प्रस्तावित शोधपत्रलाई सङ्गठित गरिएको छ :

अध्याय १. अध्ययनको पृष्ठभूमि

अध्याय २. पूर्वकार्यको समीक्षा तथा सैद्धान्तिक आधार

अध्याय ३. अध्ययन विधि तथा प्रक्रिया

अध्याय ४. व्याख्या तथा विश्लेषण

अध्याय ५. सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

सन्दर्भसूची

३.१ अध्ययन विधि तथा प्रक्रिया

अनुसन्धानका लागि आवश्यक सामग्रीको स्रोत, सामग्री संकलन र त्यसको परीक्षण एवं सत्यापनको समग्र प्रक्रियालाई शोधविधि भनिन्छ (भण्डारी : १२३) । शोधविधि शोधको शीर्षकसँग सापेक्ष हुने भएकाले शोधविधि छनोट गर्दा होसियार रहनुपर्ने हुन्छ । प्रस्तावित शोधकार्य भाषाप्रयोग सम्बन्धी सम्बन्धित भएकाले यसमा मूलतः वर्णनात्मक विधिलाई उपयोगमा ल्याइएको छ ।

३.१.१ नमुना / जनसंख्या

उक्त शोधकार्य योगमाया उपन्यासमा आधारित रही पुर्वेली भाषिकाको अध्ययन गरिने उद्देश्य भएकाले शोधकार्य गर्न नमुना वा जनसंख्याको रूपमा योगमाया उपन्यासमा प्रयुक्त पुर्वेली भाषिकाका शब्दहरूलाई लिइएको छ ।

३.१.२ नमुना छनोट

योगमाया उपन्यासमा सुरुदेखि अन्त्यसम्म नै पुर्वेली भाषिकाको गोर्खाली उपभाषिकाको प्रयोग भएकाले पुर्वेली भाषिकाको अध्ययन गर्न उक्त उपन्यास चुनिएको हो । २०७५ सालको मदन पुरस्कार प्राप्त गर्न सफल ऐतिहासिक उपन्यास भएकाले र गुरुहरूको परामर्शको अनुसार यस शोधको लागि उक्त उपन्यास चयन गरिएको हो ।

प्रस्तुत शोधकार्यमा नमुना छनोट गर्दा असम्भावना नमुना छनोटको उद्देश्यपूर्ण नमुना छनोट उपयोगी देखिन्छ । यस छनोट निश्चित उद्देश्य परिपूर्तिका लागि उपयोगी सावित भएको छ ।

योगमाया उपन्यासको भाग १ देखि भाग १५ सम्मकाको शब्दहरूको सङ्कलन गरी अध्ययन गरिएको छ ।

२०

३.१.३ उपकरण निर्माण

योगमाया उपन्यासमा पुर्वेली भाषिकाको प्रयोगको जानकारी लिन योगमाया उपन्यासमा प्रयुक्त पात्रहरूको संवादमा आधारित भई उनीहरूले बोलेका शब्दहरूक सङ्कलन गरी सूची निर्माण गरी अध्ययन गरिएको छ ।

३.१.४ उपकरणको परीक्षण

-) प्रस्तुत शोधकार्यमा शोधनिर्देशक र भाषा विशेषज्ञहरूद्वारा उपकरणको परीक्षण गरिएको छ ।
-) योगमाया उपन्यासमा प्रयुक्त पुर्वेली भाषिका कुन उपभाषिका हो भन्ने पत्ता लगाउन भाषविद् हरूसँग परीक्षण गरिएको छ ।

३.१.५ तथ्याङ्क संकलन

वर्णनात्मक विधिको प्रयोग गरी तयार पार्न लागिएको उक्त शोधमा प्राथमिक स्रोतको रूपमा योगमाया उपन्यासका प्रयुक्त पात्र र तिनका संवादलाई तथ्याङ्क संकलनको साधन बनाइएको छ । तथ्याङ्क सङ्कलनका निम्ति आवश्यकताअनुसार क्षेत्रीय विधि र पुस्तकालयीय विधिको पनि प्रयोग गरिएको छ ।

३.१.६ तथ्याङ्क विश्लेषण

तथ्याङ्कको विश्लेषण वर्णनात्मक र विश्लेषणत्मक विधिमा गरिएको छ । आवश्यकताअनुसार तालिकीकरण र परिशिष्टको निर्माण पनि गरिएको छ ।

अध्याय : ४

नतिजा / परिणाम र छलफल

४.१ योगमाया उपन्यासको परिचय

निलम कार्की 'निहारिका'ले रचना गरेको योगमाया उपन्यास २०७५ सालको मदन पुरस्कार प्राप्त उपन्यास हो । यो एक ऐतिहासिक उपन्यास हो । यस उपन्यासमा योगमायाको जीवनीलाई प्रस्तुत गरिएको छ । यस उपन्यासमा राणाशासनको विरुद्ध र महिला हिंसा विरुद्ध योगमाया र उनका अनुयायीहरूले उठाएको आवाजलाई प्रस्तुत गरिएको छ । श्रीलालपाध्य न्यौपाने र चन्द्रकला न्यौपानेकी जेठी सुपुत्रीकी रूपमा जन्मिएकी मायादेवी नै योगमाया बन्न पुगिछन् । लगभग विसं. १९३० देखि १९९४ सम्मको सामाजिक परम्परा, रहनसहन र रितिस्थितिलाई दर्शाइएको छ । त्यस समयको सामाजिक परम्परा र कुरीतिले गर्दा ७ वर्षको उमेरमै आफ्नो जन्मस्थान भन्दा एक दिनको बाटो पर दोधलेका काशीनाथ कोइरालाका छोरा इश्वरपाध्य कोइरालासँग विवाह हुन्छ । सानै उमेर, घरको टोकसो, ज्यादा काम र आमाको न्यानो काखको यादले मायादेवी भागेर माइत पुगिछन् तर उनी पुग्नुभन्दा अगावै माइतमा खबर पुगकाले उनका बाबुले उनको कुरा बुझ्दैनन् र उल्टै इज्जत फालेको आरोप लगाउदै टोकसो दिइरहन्छन् । नभएको कुराहरू गाउँमा हल्ला हुन थालेपछि उनी असह्य भएर गाउँकै कँडेलसँग काम गर्न भागेर जान्छिन् र उनीसँगै विवाह गर्छिन् । उनको भाग्यमा खुसी त छाउँछ तर दुई सन्तान भएपछि कँडेलको मृत्यु हुन्छ । कँडेलका घरपरिवारले उनलाई पोइ टोकुवी भनेर अवगाल लगाउछन् । उनको खुसी हराएर जान्छ उनलाई त्यसबखत नैनकलाका बाले साहारा दिन्छन्

र उनले समाजको मुख थुन्न योगमायालाई विवाह गर्छन् र नैनकलाको जन्म हुन्छ । उनको खुसी फेरि फर्कन्छ उनीपनि नैनकलाका बालाई माया गर्न थालेको महसुस गर्छिन् तर त्यो खुसीपनि क्षणिक बन्न पुग्छ । नैनकलाको बा को मृत्यु भएपछि उनी माइत फर्किन्छिन् र छोरीको विवाह गरेपछि जीवनदेखि लड्दा लड्दा थाकिसकेकी मायादेवी इखुवा खोलामा (अरुण नदीको दोभान) अवस्थित उफ्रौलीटार शंखेस्वर मन्दिरमा तपस्या गरेर बस्छिन् र संसारिक जीवनबाट सन्यासी बन्न पुग्छिन् । सन्यासी बनेपछि उनले कुसंस्कार र कुरिति विरुद्ध आवाज उठाउछिन् ।

उनले महिलाहिंसा विरुद्ध मात्रै नभई छुवाछुत विरुद्ध र राणशासन विरुद्ध आवाज उठाउछिन् । उनका विरोध सवत्र भएपनि विस्तारै विस्तारै उनलाई समर्थन गर्नेहरू पनि निस्कन थाल्छन् र मभुवाबेसीका वासिन्दा उनका अनुयायी पनि बन्दै जान्छन् । गाउँका मात्रै उनका अनुयायी नभई अन्य ठाउँबाट पनि उनको प्रवचन सुन्न आउने गर्दछन् । उनले गाउँमा मात्रै छुवाछुतको विरुद्धआवाज उठाउदिनन्, उनले श्री ३ महाराज जुद्धशमशेर सामु नेपालको कानुनमा छुवाछुत को परम्परालाई हटाउन , महिला र पुरुषलाई समान अधिकार दिन र निस्पक्ष न्याय दिनुपर्ने कुरा कानुनमा थप्न लगाउछिन् । उनका कुरालाई श्री ३ सरकारले विचार गरौला भनेपनि उनलाई र उनका अनुयायीलाई निगारानीमा राखिन्छ र नजरबन्द गरिन्छ । श्री ३ सरकारले माग फिर्ता नलिए मृत्युदण्ड दिने धम्की दिन्छन् तर पनि योगमाया आफ्नो मागमा अडिग रहन्छिन् र मृत्युदण्ड पाउनु भन्दा जनताको न्यायको लागि आफु समाधी लिने निर्णय गर्छिन् । उनका अनुयायी हरूपनि माग पुरा गराउन आवाजलाई बुलन्द पार्न सामुहिक जलसमाधी लिन्छन् ।

यो उपन्यास भोजपुरको मभुवाबेंसी र सिम्ले गाउँको आसपासमा रही उपन्यास रचना गरिएको हुनाले गाउले भाषा, रहनसहनको चर्चा गरिएको छ । यस उपन्यासमा विसं. १९३० देखि योगमाया र उनको अनुयायीहरूले सन् १९९४ मा जलसमाधी लिएसम्मको समयवधीलाई समेटिएको छ । यस उपन्यासमा पहिलो भागदेखि अन्तिम भागसम्म नै पूर्बेली भाषिकाको उपभेद गोर्खाली उपभाषिकाको प्रयोग गरिएको छ । यस अध्ययनमा यसै योगमाया उपन्यासमा प्रयुक्त पुर्बेली भाषिकाको अध्ययन गरिएको छ ।

४.२ योगमाण उपन्यासमा पुर्बेली भाषिका

उपन्यासलाई समग्रतामा नियाल्दा यस कृति निर्माणका भाषिक घटकहरू खण्ड क्रममा पाइन्छ । प्रस्तुत उपन्यासमा ५०३ पृष्ठ, ५५ खण्ड रहेका छ भने यस शोधमा खण्ड एकदेखि खण्ड १५ सम्म

अध्ययन गर्दा सबैभन्दा धेरै खण्ड सन्ताउन्न शीर्षकमा अङ्ग्रेजी पूर्वेली भाषिकाको प्रयोग भएको पाइन्छ। पृष्ठ एकदेखि २० सम्म कुनै खण्ड नरहेको, पृष्ठ २१ देखि खण्ड सुरु भई ४८२ पृष्ठ सम्म खण्ड छुट्याइएको छ। यस शोधमा खण्ड एकदेखि खण्ड पन्द्रसम्म अध्ययन गरिएको छ। प्रस्तुत अध्ययनमा खण्डगत रूपमा भाषिकागत प्रयोगहरूलाई तिनको अर्थसहित छुट्टाछुट्टै तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

४.२.१ अध्याय एकमा पूर्वेली भाषिका

योगमाया उपन्यासमा पहिलो खण्ड पृष्ठ नं. २१ देखि ३७ सम्ममा संरचित छ। यस खण्डमा

२३

योगमायाको भाई बुहारीले योगमायाको बारेमा गरिएको संवाद र योगमायालाई माइत ल्याउन योगमायाका भाई र बुहारीले गरेको तरखरलाई समेटिएको छ। प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाको अध्ययनको क्रममा खण्ड एकमा प्रयोग गरिएको पूर्वेली भाषिकाका शब्दहरूलाई निम्नानुसार चर्चा गरिएको छ :

तालिका न : ०१

खण्ड एक शीर्षकमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिका

क्र. सं.	शब्द	अर्थ	पदवर्ग	पृष्ठ नं.	आवृत्ति
१	बसिरनुभको	बसिरहनु भएको	विशेषण	२१	१
२	धेरै	धेरै	विशेषण	२१/१०१	२
३	बुइनी	बहिनी	नाम	२१/२१	२
४	थे	थिए	क्रियापद	२१/२१/२१/२२/२२/२४/ २४/२५/ २७/२८/२८/२९/३०/३२/ ३३/३५	१६
५	थ्यो	थिए	क्रियापद	२१/२२/२३/२५/२७/२७/ २८ २८/३०/३०/३०/३१	१२
६	बेस्मारी	बेस्सरी	क्रियापद	२१	१
७	जाम्ला	जाऔला	क्रिया	२१	१
८.	अङ्को पारो	अङ्को पङ्को	नाम	२१	१
९	गाम- ठाम	गाँउ -ठाँउ	नाम	२१	१
१०	भो	भयो	क्रियापद	२२/२९/३०//३३/३३/३४	६
११	गर्नुभाकै	गर्नु भाकै	विशेषण	२२	१
१२.	सप्यै	सबै	विशेषण	२२	१
१३.	रे	अरे	निपात	२२	१
१४.	धर्ने	गर्ने	क्रियापद	२२	१

१५.	जाँनिरै	जहाँनिर	क्रियापद	२२	१
१६.	र'छ	रहेछ	क्रियापद	२२/२२/२२/२२/२२/२५/ २७/२८/ ३३ / ३६	१०
१७.	भँडारी	भण्डारी	नाम	२२	१
१८.	कुटन परो	कुटनु परो	क्रियापद	२३	१
१९.	काखाँ	काखमा	क्रियायोगी	२३	१
२०.	उसरी	त्यसरी	क्रियाविशेषण	२३	१
२१.	क्यार	क्यारे	निपात	२२/२३	२
२२.	असापेर	अचाएर	क्रियायोगी	२३	१
२३.	बेल्थेनन्	बेल्दैनन् थिए	क्रियापद	२३	१
२४.	पुरो	अधुरो	विशेषण	२४	१
२५.	र'को	रहेको	विशेषण	२४	१
२६.	लेर	लिएर	क्रियायोगी	२४	१
२७.	गा भा	गएको भए	क्रियायोगी	२४	१
२८.	खोलेनी	खोले	नाम	२४	१
२९.	थी	थिई	क्रियापद	२५/२५/२६/२६/२६/३१	६
३०.	जस्केलो	भ्याल	नाम	२५	१
३१.	तमौरा	तमाको भाडौँ	नाम	२५	१
३२.	निको	राम्रो	विशेषण	२५	१
३३.	भैमा	भुइँमा	क्रियायोगी	२५	१
३४.	निब्टाउनु	सक्नु	क्रियापद	२७	१
३५.	ग्वाली	गोठ	नाम	२८	१
३६.	दिमागाँ	दिमागमा	क्रियायोगी	२८	१
३७.	बिचारन	विचार गर्न	क्रियायोगी	३०	१
३८.	लाको	लागेको	क्रियायोगी	३१	१
३९.	घराँ	घरमा	नाम	३१	१
४०.	उमेराँ	उमेराँ	क्रियायोगी	३२	१
४१.	भनम्	भनुम्	क्रियापद	३२	१
४२.	हिडेम्	हिड्यौ	क्रियापद	३२	१
४३.	परोइन	पर्देन	क्रियापद	३२	१
४४.	देर	दिएर	क्रियायोगी	३५	१
४५.	याँ	यहाँ	क्रियायोगी	३५	१
४६.	तपैँ	तपाईँ	सर्वनाम	३६	१
४७.	तिमरु	तिमीहरु	सर्वनाम	३६	१
४८.	मुखाँ	मुखमा	क्रियायोगी	३६	१
४९.	बर्ख	वर्ष	नाम	३६	१
५०.	भा'थे	भएको थिए	क्रियापद	३६	१
५१.	थेन	थिएन	क्रियापद	२७	१
५२.	धुरो लाएर		क्रियायोगी	३७	१

५३.	गका	गएका	विशेषण	३७	१
-----	-----	------	--------	----	---

खण्ड एक शीर्षकमा प्रयुक्त ५३ वटा शब्द पूर्वेली भाषिकामा आधारित छ जसमा नाम शब्दहरू १० ओटा, विशेषण शब्दहरू ९, क्रियापद १५ ओटा, सर्वनाम २ ओटा, क्रियायोगी १३ ओटा, क्रियाविशेषण २ ओटा र निपात २ओटा रहेका छन् । कतिपय शब्दहरू विभिन्न ठाँउमा आवृत्ति भएका छन् त्यस्ता आवृत्त शब्दहरू र तिनको संख्या निम्नलिखित छ

धेर = २

बुइनी = २

थे = १६

थ्यो = १२

भो = ६

र'छ = १०

थी = ६

४.२.३ खण्ड दुईमा पूर्वेली भाषिका

योगमाया उपन्यासको खण्ड दुई पृष्ठ नं. ३९ देखि ४२ सम्म संरचित छ । उक्त खण्डमा योगमायालाई लिन उनका भाई गएको र बुहारीले योगमायाको स्वागत गर्न गरेको तरखरको घटनाक्रमलाई समेटिएको छ । उक्त उपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाको अध्ययनको क्रममा खण्ड दुईमा प्रयोग गरिएको पूर्वेली भाषिकाका शब्दहरूलाई निम्नानुसार चर्चा गरिएको छ :

तालिका नं. : दुई

खण्ड दुईमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिका

क्र.सं.	शब्द	अर्थ	पदवर्ग	पृष्ठ नं.	आवृत्ति
१.	थेनन्	थिएनन्	क्रियापद	३८	१
	थे	थिए	क्रियापद	३८/३८/३८/३९/३९/३९/३९/ ३९/४०/४०/४१/४१/४२	१३

२.	र'छ	रहेछ	क्रियापद	३८/४१/४१	३
३.	थी	थिई	क्रियापद	३८	१
४.	थेनन्	थिएनन्	क्रियापद	३८	१
५.	बेलाँ	बेलामा	क्रियायोगी	३९	१
६.	थिन	थिइन	क्रियापद	३९	१
७.	ख्वाले	गँवार	नाम	३९	१
८.	तिहारा	तिहारमा	क्रियायोगी	३८	१
९.	अर्कान	अर्को	विशेषण	३८	१
१०.	आगनाँ	आगनमा	क्रियायोगी	३९/४०	२
११.	जाँ	जहाँ	सर्वनाम	४०	१
१२.	दिम्ला	दिउला	क्रियापद	४०	१
१३.	गछ्छम्	गछ्छौ	क्रियापद	४०	१
१४.	पठाथेँ	पठाको थिए	क्रियापद	४०	१
१५.	मनाँ	मनमा	क्रियायोगी	४०	१
१६.	भ्याकी	भ्याएकी	विशेषण	४२	१
१७.	थेम्	थियौ	क्रियापद	४२	१
१८.	नभा	नभए	विशेषण	४२	१
१९.	दिम्ला	दिउला	क्रियापद	४२	१

खण्ड दुई शीर्षकमा प्रयुक्त १९ वटा शब्द पूर्वेली भाषिकामा आधारित छ जसमा नाम शब्द १ ओटा, विशेषण शब्दहरू ३, क्रियापद १० ओटा, सर्वनाम १ ओटा र क्रियायोगी ४ ओटा रहेका छन् । कतिपय शब्दहरू विभिन्न ठाँउमा आवृत्ति भएका छन् त्यस्ता आवृत्त शब्दहरू र तिनको संख्या निम्नलिखित छ :

थे = १३

र'छ = ३

आगनाँ = २

४.२.४ खण्ड तीनमा पूर्वेली भाषिका

योगमाया उपन्यासको खण्ड तीन पृष्ठ नं. ४३ देखि ७१ सम्म संरचित छ । यस खण्डमा योगमायालाई उनका भाईले मझुवाबेसीमा लिएर आएको, गाउलेहरूले योगमायाको बारेमा कुरा काटेको र योगमायाले बाल्यकालको सम्झना, सानै उमेरमा विवाह भएको सम्झना बुहारी गङ्गालाई

सुनाएको घटनाक्रम प्रस्तुत गरिएको छ । उक्तउपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाको अध्ययनको क्रममा खण्ड तीनमा प्रयोग गरिएको पूर्वेली भाषिकाका शब्दहरूलाई निम्नानुसार चर्चा गरिएको छ :

तालिका नं. : तीन

खण्ड तीनमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिका

क्र.सं.	शब्द	अर्थ	पदवर्ग	पृष्ठ नं.	आवृत्ति
१.	ज्यानमा	शरीरमा	क्रियायोगी	४३	१
२.	डहर	बाटो	नाम	४३	१
३.	गाको	गएको	विशेषण	४३/५४	२
४.	पकाम्ला	पकाउंला	क्रियापद	४३	१
५.	देकी	दिएकी	विशेषण	४३	१
६.	आँगना	आगनमा	क्रियायोगी	४३	१
७.	थेन	थिएन	क्रियापद	४३/४६/५३	३
८.	थे	थिए	क्रियापद	४३/४४/४५/४६/ ४६/४७/४८/५३/ ५५/५६/६३/६५	१२
९.	गर्थिन	गदिनथिए	क्रियापद	४३	१
१०.	भो	भयो	क्रियापद	४३/४६/४७/४७/ ४९/४९/५३/५६	८
११.	रै'नछ	रहेनछ	क्रियापद	४४	१
१२.	थ्यो	थियो	क्रियापद	४४/४४/४४/४४/४५/४६/ ४७/५०/५०/५१/५३/६२/६५ /६६/६८/६९	१६
१३.	र'छ	रहेछ	क्रियापद	४६/४६/५२ /५३/५५ /६६	६
१४.	ह्या	यहाँ	सर्वनाम	४७	१
१५.	गाम ठाम	गाँउ ठाउ	नाम	४७/४८	२
१६.	अगेनाँ	अगेनोमा	क्रियायोगी	४६/४८	२
१७.	ठाम	ठाँउ	नाम		१
१८.	जस्केलो	ढोका	नाम		१
१९.	निस्केम	निस्क्यौ	क्रियापद	५४	१
२०.	आम्न	आउन	विशेषण	५६	१
२१.	मठाँ	मठमा	क्रियायोगी	५६	१
२२.	गजबार	आग्लो	नाम	५८	१
२३.	भनेम्	भन्यौ	क्रियापद	५६	१
२४.	भो	भयो	क्रियापद	४३/४६/४७/४७/ ४९/४९/५३/५६	८
२५.	त्यसो गर्दामा	त्यसो गर्दा	क्रियायोगी	५९	१
२६.	होवैन	छैन	क्रियापद	६०	१
२७.	गाम	गाँउ	नाम	६२	१

२८.	दसैका	दशैको	क्रियायोगी	६२	१
२९.	बाहिरहुँदि	बाहिरतिर	क्रियाविशेषण	६३	१
३०.	भा'छ	भएकोछ ।	क्रियापद	६३	१
३१.	बेस गय्यौं	ठिक गय्यौं	क्रियापद	६२	१
३२.	याँका	यहाँका	क्रियायोगी	६४	१
३३.	रै'नछ	रहेनछ	क्रियापद	६६	१
३४.	गकी	गएकी	विशेषण	६९	१
३५.	कान सुनी कुरा	कानले सुनेका कुरा	क्रियाविशेषण	६९	१
३६.	आँखा देखि कुरा	आँखाले देखेका कुरा	क्रियाविशेषण	६९	१
३७.	सम्झाउनु भाको	सम्झाउनु भएको	विशेषण	४३	१

खण्ड दुई शीर्षकमा प्रयुक्त ३७ ओटा शब्द पूर्वेली भाषिकामा आधारित छ, जसमा नाम शब्द ६ ओटा, विशेषण शब्दहरू ५, क्रियापद १५ ओटा, सर्वनाम १ ओटा र क्रियायोगी ७ र क्रियाविशेषण ३ ओटा रहेका छन् । कतिपय शब्दहरू विभिन्न ठाँउमा आवृत्ति भएका छन् त्यस्ता आवृत्त शब्दहरू र तिनको संख्या निम्नलिखित छ :

गाको = २

आगनाँ = ३

भो = ८

थे = १२

र'छ = ६

आगेनाँ = २

थ्यो = १६

गामठाम = २

४.२.५ खण्ड चारमा पूर्वेली भाषिका

योगमाया उपन्यासको खण्ड चार पृष्ठ नं. ७२ देखि १०७ सम्म संरचित छ । यस खण्डमा योगमायाले बुहारी गङ्गालाई आमाको न्यानो काखको सम्झनाले घरबाट भागेर हिडेको, दुई दिन जङ्गलमा अल्मलिएर दुःख पाएको र माइत पुग्दा मायाको सट्टा बाले गरेको अवहेलना सहनु परेको , गाउलेले नभएको आरोप लगाएको, कडेल सँग भागेर आसाम गएको, उसको मृत्यु भएको र नैनकलाका बाले श्रीमतीको रूपमा भित्रिएको तर नैनकलाको जन्म पश्चात उनको पनि मृत्यु भएको दुःख पोखेको घटनाक्रम प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त उपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाको अध्ययनको क्रममा खण्ड

३०

चारमा प्रयोग गरिएको पूर्वेली भाषिकाका शब्दहरूलाई निम्नानुसार चर्चा गरिएको छ

तालिका नं. : चार

खण्ड चारमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिका

क्र. सं.	शब्द	अर्थ	पदवर्ग	पृष्ठ नं.	आवृत्ति
१.	गा'थे	गएकी थिए ।	क्रियापद	७२	१
२.	बाहुन	ज्वाई	नाम	७२	१
३.	दे'र	दिएर	क्रियायोगी	७२	१
४.	तिनका	तिनीहरूका	सर्वनाम	७३	१
५.	थ्यो	थियो	क्रियापद	७२/७२/७३/७३/७३/ ७३/७३/७५/७७/७८/ ८०/८२/८३/८३/८९/ ९२/९५/९९/१००/१००/ १०२/१०२/१०३/१०३/१०५/१०६	२६
६.	थे	थिए	क्रियापद	७३/७४/७४/७५/७५/७५/७७/७ ७/८०/८८/९१/९२/९६/ ९७/९७/९८/९८/९९/१००/ १००/१००/१०१/१०३/१०५/ १०७	२५
७.	र'छन्	रहेछन्	क्रियापद	७४/७९/८०/८३/९६/९७/९८ /९९/१०६	९
८.	धुवानेछन् ।	खेर्सानी धुवानेछन्	क्रियापद	७५	१
९.	थे'नन्	थिएनन्	क्रियापद	७५	१
१०.	या'नेर	यहाँ नेर	क्रियायोगी	७७	१

११.	भो	भयो	क्रियापद	७२/७३/७६/७७/७९/८२/९०/९५/९५/९६/९७/९७/९८/९८/९८/९८/९९/१०१/१०२/१०२	२०
१२.	र'छु	रहेछु	क्रियापद	७९	१
१३.	उति टाढा	त्यती टाढा	क्रियायोगी	८३	१
१४.	जङ्गलाँ	जङ्गलमा	क्रियायोगी	८५/९८	२
१५.	छोडुँला	छोडौला	क्रियापद	८४	१
१६.	मनाँ	मनमा	क्रियायोगी	७२/८४/९२	३
१७.	भागि'आको	भागेर आएको	विशेषण	८५	१
१८.	भा'छ	भएको छ ।	क्रियापद	८५	१
१९.	जङ्गलाँ	जङ्गलमा	क्रियायोगी	८५	१
२०.	देका	दिएका	विशेषण	८६	१
२१.	कानाँ	कानमा	क्रियायोगी	८६	१
२२.	एककै	एकलै	क्रियायोगी	८६	१
२३.	ला'छ	लागेको छ	क्रियापद	८६	१
२४.	चुकिलो	अमिलो	विशेषण	८६	१
२५.	गा'को	जानुभएको	विशेषण	८६	१
२६.	रै'नछ ।	रहेनछ	क्रियापद	८६	१
२७.	अपगाल	अवगाल	नाम	८७	१
२८.	घराँ	घरमा	क्रियायोगी	८७	१
२९.	भागुँ	भागौ	क्रियापद	८८	१
३०.	एक आखर	एक अक्षर	नाम	८८	१
३१.	कुराँ	कुरामा	क्रियायोगी	८८	१
३२.	डरैडराँ	डरैडरमा	क्रियायोगी	९३	१
३३.	भा'थ्यो	भएको थियो ।	क्रियापद	९४	१
३४.	बेलाँ	बेलामा	क्रियायोगी	९४	१
३५.	अर्घेलो	बीचमा छिरेको	विशेषण	९५/९७	२
३६.	पालम्ला	पालौला	क्रियापद	९५	१
३७.	शोकाँ	शोकमा	क्रियायोगी	९५	१
३८.	सजिलरी	सजिलै	नाम	९५	१
३९.	र'छन्	रहेछन्	क्रियापद	९७	१
४०.	साथाँ	साथमा	क्रियायोगी	९६	१
४१.	तपैँ	तपाईँ	सर्वनाम	९७	१
४२.	समाजाँ	समाजमा	क्रियायोगी	९८	१
४३.	रै'छ ।	रहेछ ।	क्रियापद	९८	१
४४.	हर्जो	खाँचो	नाम	९९	१
४५.	र'छु	रैछु	क्रियापद	१००	१
४६.	भेषाँ	भेषमा	क्रियायोगी	१००	१

४७.	भा'थे	भएकी थिए ।	क्रियापद	१०२	१
४८.	र'छम्	रहेछौ	क्रियापद	१०५	१
४९.	गरम्	गरौ	क्रियापद	१०६	१

खण्ड चार शीर्षकमा प्रयुक्त ४९ वटा शब्द पूर्वेली भाषिकामा आधारित छ जसमा नाम शब्द ५ ओटा, विशेषण शब्दहरू ५, क्रियापद २१ ओटा, सर्वनाम ३ ओटा र क्रियायोगी १६ ओटा रहेका छन् । कतिपय शब्दहरू विभिन्न ठाँउमा आवृत्ति भएका छन् त्यस्ता आवृत्त शब्दहरू र तिनको संख्या निम्नलिखित छ :

थे = २५

३२

थ्यो = २६

र'छन् = ९

भो = २०

जंगला = २

मनाँ = ३

अर्घेलो = २

४.२.६ खण्ड पाँच पूर्वेली भाषिका

योगमाया उपन्यासको खण्ड पाँच पृष्ठ नं. १०८ देखि १११ सम्म संरचित छ । उक्त खण्डमा योगमायाले गाउँमा गरुण पुरानको विरोध गरेकोमा सवै ब्राम्हणहरू योगमायासँग चिठीएका र भाई दिदीसँग रिसाएको र दिदीभाईविच मतभेद भएको, योगमाया स्वर्गदारी गएको घटनाक्रम प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त उपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाको अध्ययनको क्रममा खण्ड पाँच प्रयोग गरिएको पूर्वेली भाषिकाका शब्दहरूलाई निम्नानुसार चर्चा गरिएको छ :

तालिका नं. : पाँच

खण्ड पाँचमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिका

क्र. सं.	शब्द	अर्थ	पदवर्ग	पृष्ठ नं.	आवृत्ति
१.	थे	थिए	क्रियापद	१०८/११०/ ११०/११०/१११	५
२.	थ्यो	थियो	क्रियापद	१०८/१११	२
३.	भैदैन	भइदैन	क्रियापद	१०८	१
४.	घराँ	घरमा	क्रियायोगी	१०८	१
५.	आँगना	आगनमा	क्रियायोगी	१०८	१
६.	बुभ्नुभा'को	बुभ्नुभएको	विशेषणा	१०८	१
७.	हाम्ले	हामीले	सर्वनाम	१०९	१
८.	आ'को	आएको	विशेषण	१०९	१
९.	निघाँरा	निधारमा	क्रियायोगी	११०	१
१०.	भा'को	भएको	विशेषण	११०	१
११.	भाथ्यो	भएको थियो	क्रियापद	१११	१
१२.	लाकी	लगाएकी	विशेषण	१११	१

खण्ड पाँच शीर्षकमा प्रयुक्त १२ वटा शब्द पूर्वेली भाषिकामा आधारित छ, जसमा विशेषण शब्दहरू ४ ओटा, क्रियापद ४ ओटा, सर्वनाम १ ओटा र क्रियायोगी घ ओटा रहेका छन् । कतिपय शब्दहरू विभिन्न ठाँउमा आवृत्ति भएका छन् त्यस्ता आवृत्त शब्दहरू र तिनको संख्या निम्नलिखित छ :

थे = ५

थ्यो = २

४.२.७ खण्ड छ मा पूर्वेली भाषिका

योगमाया उपन्यासको खण्ड छ पृष्ठनं. ११२ देखि ११९ सम्म संरचित छ । उक्त खण्डमा गाउलेले पुनः योगमायाको कुरा काट्न थालेको, योगमाया स्वर्गदारीबाट फर्किएर आएको घटनाक्रम प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त उपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाको अध्ययनको क्रममा खण्ड छ मा प्रयोग गरिएको पूर्वेली भाषिकाका शब्दहरूलाई निम्नानुसार चर्चा गरिएको छ :

तालिका नं. : छ

खण्ड छमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिका

क्र.सं.	शब्द	अर्थ	पदवर्ग	पृष्ठ नं.	आवृत्ति
१.	बाहिरहुँदी	बाहिरतिर	क्रियायोगी	११२	१
२.	छो'को	छोएको	विशेषण	११३	१
३.	थ्यो	थियो	क्रियापद	११३/११५	२

४.	हँन	हैन	निपात	११३	१
५.	भा'को	भएको	विशेषण	११३/११३/११५	३
६.	ठाम -ठाम	ठाँउ -ठाँउ	नाम	११३	१
७.	परो	पच्यो	क्रियापद	११३	१
८.	पुगनु'थ्यो	पुगनु थियो	क्रियापद	११४	१
९.	र'छन्	रहेछन् ।	क्रियापद	११२/११३/११४	३
१०.	बाहुन	ज्वाँई	नाम	११४	१
११.	भा'छ	भएको छ ।	क्रियापद	११४	१
१२.	भा'बेला	भएको बेला	क्रियायोगी	११४	१
१३.	बेलिदे'की	बेलि दिएकी	क्रियायोगी	११४	१
१४.	आ'कोमा	आएकोमा	क्रियायोगी	११४	१
१५.	बेलीरा'की	बेलिरहेकी	विशेषण	११५	१
१६.	डरा'की	डराएकी	विशेषण	११५	१
१७.	सम्झी ल्याउदा	सम्झदा	क्रियायोगी	११६	१
१८.	भा'ठाम	भएको ठाँउ	क्रियायोगी	११६	१
१९.	आ'को	आएको	विशेषण	११५/११७/११७	३
२०.	ले'का	लिएका	विशेषण	११७	१
२१.	भो	भयो	क्रियापद	११७/११८/११८/११८/११९	५
२२.	गा'की थे	गएकी थिए ।	क्रियापद	११८	१
२३.	आउँथेउम्	आउँथियौ	क्रियापद	११८	१
२४.	खेल्येम्	खेल्यियौ	क्रियापद	११८	१
२५.	खान्येम्	खान्यियौ	क्रियापद	११८	१
२६.	भन्नुभो	भन्नुभयो	क्रियापद	११८/११८/११८/११८ /११९/११९	६
२७.	मुखाँ	मुखमा	क्रियायोगी	११८	१
२८.	यताहुँदि	यतातिर	विशेषण	११८	१
२९.	जम्ला	जउला	क्रियापद	११९	१
३०.	क्यार	क्यारे	निपात	११९	१
३१.	फर्कम्	फर्कियौ	क्रियापद	११९:	१
३२.	गका	गएका	विशेषण	११९	१

खण्ड छ शीर्षकमा प्रयुक्त ३२ वटा शब्द पूर्वेली भाषिकामा आधारित छ जसमा नाम शब्द २ ओटा, विशेषण शब्दहरू ८, क्रियापद १३ ओटा, क्रियायोगी ७ ओटा र २ ओटा निपात रहेका छन् । कतिपय शब्दहरू विभिन्न ठाँउमा आवृत्ति भएका छन् त्यस्ता आवृत्त शब्दहरू र तिनको संख्या निम्नलिखित छ :

थ्यो = २

भा'को = ३

र'छन् = ३

आ'को = ३

भो = ५

भन्नुभो = ६

४.२.८ खण्ड सातमा पूर्वेली भाषिका

योगमाया उपन्यासको खण्ड सात पृष्ठ नं. १२० देखि १२५ सम्म संरचित छ । उक्त खण्डमा योगमाया पुन तीर्थयात्राको लागि छोरी नैनकलालाई साथमै लिएर बढीनारण हिडेको, उनी हिडेपछि गाँउका

३५

जान्नेबुझे भनिने चापागाँई र अन्य पण्डित योगमायालाई नराम्रो शब्दको प्रयोग गरी धर्मलाई लतार्न खोजेको कुरा गरेको घटनाक्रम प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त उपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाको अध्ययनको क्रममा खण्ड सातमा प्रयोग गरिएको पूर्वेली भाषिकाका शब्दहरूलाई निम्नानुसार चर्चा गरिएको छ :

तालिका नं. : सात

खण्ड सातमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिका

क्र. सं.	शब्द	अर्थ	पदवर्ग	पृष्ठ नं.	आवृत्ति
१.	भन्नुभो	भन्नुभयो	क्रियापद	१२०/१२०	२
२.	भा'ठाम	भएको ठाँउमा	क्रियायोगी	१२०	१
३.	आ'थ्यो	आएको थियो	क्रियापद	१२१	१
४.	घराँ	घरमा	क्रियायोगी	१२१	१
५.	आउनाभार'छ	आउनु भएको रहेछ ।	क्रियापद	१२१	१
६.	पाकोमा	पाएकोमा	विशेषण	१२२	१
७.	हर्ख	हर्ष	नाम	१२२	१
८.	भ	भए	विशेषण	१२२	१
९.	थे	थिए	क्रियापद	१२०/१२२/१२३/१२४	४
१०.	आँगनाँ	आँगनमा	क्रियायोगी	१२२	१
११.	बिछ्याइदे	बिछ्याइदिए	क्रियापद	१२२	१
१२.	देकी थे	दिएकी थिए	क्रियापद	१२२	१
१३.	आ'की रे	आएकी रे	क्रियापद	१२३	१

१४.	र'छ	रहेछ	क्रियापद	१२३/१२३/१२४	३
१५.	पालाँ	पलामा	क्रियायोगी	१२३	१
१६.	मेलाँ	मेलामा	क्रियायोगी	१२३	१
१७.	बेलाँ	बेलामा	क्रियायोगी	१२३	१
१८.	थेनन्	थिएनन्	क्रियापद	१२३	१
१९.	थ्यो	थियो	क्रियापद	१२३/१२३/१२३	३
२०.	परो	पच्यो	क्रियापद	१२४	१
२१.	मनगो	धेरै	विशेषण	१२५	१
२२.	र'छन्	रहेछन् ।	क्रियापद	१२५	१

खण्ड सात शीर्षकमा प्रयुक्त २२ वटा शब्द पूर्वेली भाषिकामा आधारित छ जसअन्तर्गत नाम शब्द १ ओटा, विशेषण शब्दहरू ३, क्रियापद १२ ओटा र क्रियायोगी ६ ओटा रहेका छन् । कतिपय शब्दहरू

३६

विभिन्न ठाँउमा आवृत्ति भएका छन् त्यस्ता आवृत्त शब्दहरू र तिनको संख्या निम्नलिखित छ :

थे = ४

थ्यो = ३

र'छ = ३

भन्नुभो = २

४.२.९ खण्ड आठमा पूर्वेली भाषिका

योगमाया उपन्यासको खण्ड आठ पृष्ठ नं. १२६ देखि १२९ सम्म संरचित छ । उक्त खण्डमा योगमाया मझुवावेसी आएको, नैनकलाको विवाह गरिदिएको र आफुलाई बुभन र जीवन बुभन तपस्या गर्न गएको घटनाक्रम समावेस गरिएको छ । उक्त उपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाको अध्ययनको क्रममा खण्ड आठमा प्रयोग गरिएको पूर्वेली भाषिकाका शब्दहरूलाई निम्नानुसार चर्चा गरिएको छ :

तालिका नं. : आठ

खण्ड आठमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिका

क्र. सं.	शब्द	अर्थ	पदवर्ग	पृष्ठ नं.	आवृत्ति
१.	थ्यो	थियो	क्रियापद	१२६/१२८/१२९	३
२.	थे	थिए	क्रियापद	१२६/१२७	२
३.	भन्नुभो	भन्नुभयो	क्रियापद	१२६/१२७/१२७/१२८/१२९	५
४.	निधारा	निधारमा	क्रियायोगी	१२६	१
५.	गम	गाँउ	नाम	१२७	१
६.	छम्	छौ	क्रियापद	१२७	१
७.	तसला	रोटि राख्ने ठाँउ	नाम	१२७	१
८.	भराँ	भरमा	क्रियायोगी	१२७	१
९.	कानाँ	कानमा	क्रियायोगी	१२७	१
१०.	र'छ	रहेछ	क्रियापद	१२७/१२८/१२९/१२९	४
११.	बेलिरा'को	बेलिरहेको	विशेषण	१२८	१
१२.	गा'की	गएकी	विशेषण	१२८	१
१३.	गरिदिएम्	गरिदियो	क्रियापद	१२९	१
१४.	घर्केको	ढल्केको	विशेषण	१२९	१
१५.	र'छन्	रहेछन्	क्रियापद	१२९	१
१६.	बेस्मारी	बेस्सरी	विशेषण	१२९	१
१७.	लेर	लिएर	विशेषण	१२९	१

खण्ड आठ शीर्षकमा प्रयुक्त १७ वटा शब्द पूर्वेली भाषिकामा आधारित छ जसअन्तर्गत नाम शब्द २ ओटा, विशेषण शब्दहरू ५ ओटा, क्रियापद ७ ओटा र क्रियायोगी ३ ओटा रहेका छन् । कतिपय शब्दहरू विभिन्न ठाँउमा आवृत्ति भएका छन् त्यस्ता आवृत्त शब्दहरू र तिनको संख्या निम्नलिखित छ :

थे = २

थ्यो = ३

र'छ = ४

भन्नुभो = ५

४.२.१० खण्ड नौमा पूर्वेली भाषिका

योगमाया उपन्यासको खण्ड नौ पृष्ठ नं. १३० देखि १३९ सम्म संरचित छ । उक्त खण्डमा योगमाया घरबाट हिडेको दुई सातासम्म कहाँ गएको खबर नभएको, योगमाया अरुण नदीको दोभान इखुवा खोलाको शंखेश्वर मन्दिरमा ध्यान गरेर बसेको , मझुवाबेसीमा कप्परगोठमा ध्यान गरेर बस्न लागेको, र घर त्याग गरी कुटिमा बस्न लागेको घटनाक्रम प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त उपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेली

भाषिकाको अध्ययनको क्रममा खण्ड नौमा प्रयोग गरिएको पूर्वेली भाषिकाका शब्दहरूलाई निम्नानुसार चर्चा गरिएको छ :

तालिका नं. : नौ

खण्ड नौमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिका

क्र.सं.	शब्द	अर्थ	पदवर्ग	पृष्ठ नं.	आवृत्ति
१.	गा'को	गएको	विशेषण	१३०	१
२.	घराँ	घरमा	क्रियायोगी	१३१	१
३.	थे	थिए	क्रियापद	१३०/१३०/१३४	३
४.	थ्यो	थियो	क्रियापद	१३१/१३२/१३२/१३३/१३३/१३६	६
५.	भा'था	भए थाहा	विशेषण	१३२	१
६.	छम्	छौ	क्रियापद	१३२	१
७.	ला'को	लगाएको	विशेषण	१३२	१
८.	ढोकाँ	ढोकामा	क्रियायोगी	१३२	१
९.	थेम्	थियो	क्रियापद	१३३	१
१०.	आकाँ	आएका	विशेषण	१३३	१
११.	धर्नु	गर्नु	विशेषण	१३३	१
१२.	जाम्ला	जाऔला	क्रियापद	१३४	१
१३.	फर्काएम्	फर्कायो	क्रियापद	१३४	१
१४.	उभिनुभा'को	उभिनु भएको	विशेषण	१३४	१
१५.	कप्परगोठाँ		क्रियायोगी	१३४	१
१६.	भा'छ	भएको छ	क्रियायोगी	१३४	१
१७.	थेम्	थियो	क्रियापद	१३३/१३४	२
१८.	दे'छु	दिएछु	क्रियापद	१३५	१
१९.	भा'ठाम्मा	भएको ठाँउमा	क्रियायोगी	१३५	१
२०.	भा'थ्यो	भएको थियो	क्रियापद	१३५	१
२१.	भराँ	भरमा	क्रियायोगी	१३५	१
२२.	र'छन्	रहेछन्	क्रियापद	१३१/१३१/१३२/१३५	४
२३.	मनाँ	मनमा	क्रियायोगी	१३५	१
२४.	आ'को	आएको	विशेषण	१३५	१
२५.	मुखाँ	मुखमा	क्रियायोगी	१३५	१
२६.	माभ्रम्ला	माभ्रौला	क्रियापद	१३६	१
२७.	गर्नुभा'थ्यो	गर्नु भएको थियो ।	क्रियापद	१३६	१
२८.	भनिरा'का	भनिरहेका	विशेषण	१३६	१
२९.	दैँ	दिए ।	क्रियापद	१३७	१
३०.	गा'की	गएकी	विशेषण	१३७	१
३१.	घराँ	घरमा	क्रियायोगी	१३७	१

३२.	धरेकी	गरेकी	विशेषण	१३८	१
३३.	भा'तिर	भएको तिर	क्रियायोगी	१३८	१
३४.	भजनाँ	भजनमा	क्रियायोगी	१३८	१
३५.	हाम्ले	हामीले	सर्वनाम	१३९	१
३६.	मुखाँ	मुखमा	क्रियायोगी	१३९	१
३७.	निब्टाएकै	सकेकै	विशेषण	१३९	१
३८.	बिचारनुभा'छ	बिचार गर्नुभएको छ ।	क्रियापद	१३९	१
३९.	ल्याका	ल्याएका	विशेषण	१३९	१

खण्ड नौ शीर्षकमा प्रयुक्त ३९ वटा शब्द पूर्वेली भाषिकामा आधारित छ, जसअन्तर्गत विशेषण शब्दहरू १२ ओटा, क्रियापद १४ ओटा सर्वनाम १ ओटा र क्रियायोगी १२ ओटा रहेका छन् । कतिपय शब्दहरू विभिन्न ठाँउमा आवृत्ति भएका छन् त्यस्ता आवृत्त शब्दहरू र तिनको संख्या निम्नलिखित छ :

३९

थे = ३

थ्यो = ६

र'छ = ४

थेम् = २

४.२.११ खण्ड दसमा पूर्वेली भाषिका

योगमाया उपन्यासको खण्ड दसको पृष्ठ नं. १४० देखि १४३ सम्म संरचित छ । उक्त खण्डमा नैनकलाका बाहुन् (ज्वाँई) को मृत्युभएको , ४५ दिन कटेपछि नैनकलालाई पनि मभुवाबेसी ल्य(इएको घटनाक्रम प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त उपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाको अध्ययनको क्रममा खण्ड दस मा प्रयोग गरिएको पूर्वेली भाषिकाका शब्दहरूलाई निम्नानुसार चर्चा गरिएको छ :

तालिका नं. : दस

खण्ड दसमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिका

क्र. सं.	शब्द	अर्थ	पदवर्ग	पृष्ठ नं.	आवृत्ति
१.	आ'का	आएका	विशेषण	१४०	१

२.	गा'का	गएका	विशेषण	१४०	१
३.	थेम्	थियौ	क्रियापद	१४०	१
४.	घराँ	घरमा	क्रियायोगी	१४०	१
५.	थे	थिए	क्रियापद	१४०/१४१/१४२ /१४३	४
६.	र'छन्	रहेछन्	क्रियापद	१४०/१४० /१४१/१४३	४
७.	जान्छम्	जान्छौ	क्रियापद	१४०	१
८.	सम्चार	समचार	नाम	१४०	१
९.	बर्ष	बर्ष	नाम	१४०	१
१०.	आ'का	आएका	विशेषण	१४१	१
११.	था पा'का	थाहा पाएका	विशेषण	१४१	१
१२.	थ्यो	थियो	क्रियापद	१४१/१४३	२
१३.	डुब्नुभा'को	डुब्नु भएको	विशेषण	१४१	१
१४.	र'छ	रहेछ	क्रियापद	१४१/१४१/१४३	३
१५.	घराँ	घरमा	क्रियायोगी	१४२	१
१६.	आ'की	आएकी	विशेषण	१४२	१
१७.	त्याँ	त्यहाँ	सर्वनाम	१४३	१
१८.	भन्नुभो	भन्नुभयो	क्रियापद	१४३/१४३	२
१९.	सकिरा'की	सकि रहेकी	विशेषण	१४३	१
२०.	रै'न छै	रहिनछे ।	क्रियापद	१४३	१
२१.	जान्छम्	जान्छौ	क्रियापद	१४३	१
२२.	सगाउछम्	सघाउछौ	क्रियापद	१४३	१
२३.	कराइरा'छ	कराई रहेको छ ।	क्रियापद	१४३	१
२४.	भोग्दै छम्	भोग्दै छौ ।	क्रियापद	१४३	१

खण्ड दश शीर्षकमा प्रयुक्त २५ ओटा शब्द पूर्वेली भाषिकामा आधारित छ, जसअन्तर्गत नाम शब्दहरू २ ओटा, विशेषण शब्दहरू ७ ओटा, क्रियापद १२ ओटा सर्वनाम १ ओटा र क्रियायोगी २ ओटा रहेका छन् । कतिपय शब्दहरू विभिन्न ठाँउमा आवृत्ति भएका छन् त्यस्ता आवृत्त शब्दहरू र तिनको संख्या निम्नलिखित छ :

थे = ४

थ्यो = २

र'छ = ३

रछन् = ४

भन्नुभो = २

४.२.१२ खण्ड एघारमा पूर्वेली भाषिका

योगमाया उपन्यासको खण्ड एघार पृष्ठ नं. १४४ देखि १५२ सम्म संरचित छ । उक्त खण्डमा योगमायाले कुटितापेर बसेको ठाउँमा अन्य अनुयायीहरूको पनि कुटि थपिदै गएको, काइली कमिनीको हातबाट पानी खाई छुवाछुत विरुद्ध कदम उठाएको, र अनुयायी हरूलाई जातभात विरुद्ध लड्नुपर्छ भन्ने प्रवचन दिएको घटनाक्रमलाई प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त उपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाको अध्ययनको क्रममा खण्ड एघारमा प्रयोग गरिएको पूर्वेली भाषिकाका शब्दहरूलाई निम्नानुसार चर्चा गरिएको छ :

४१

तालिका नं. : एघार

खण्ड एघारमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिका

क्र. सं.	शब्द	अर्थ	पदवर्ग	पृष्ठ नं.	आवृत्ति	
१.	थ्यो	थियो	क्रियापद	१४४/१४६/१४८/ /१४८/१५१	५	
२.	ठाममा	ठाँउमा	क्रियायोगी	१४४	१	
३.	थे	थिए	क्रियापद	१४४/१४४/१५१	३	
४.	भन्नुभो	भन्नुभयो	क्रियापद	१४४/१४५/१४६ /१४८/१४८/१४९	६	
५.	थिन्	थिइन्	क्रियापद	१४४/१४४	२	
६.	छोप्येम्	छोप्यौ	क्रियापद	१४४	१	
७.	थेम्	थियौ	क्रियापद	१४४	१	
८.	लागिरा'थ्यो	लागि रहेको थियो ।	क्रियापद	१४५	१	
९.	जनाना	महिला	नम	१४५	१	
१०.	भो	भयो	क्रियापद	१४५/१४५/१५२ /१५३	४	
११..	उभिरा'की	उभिइ रहेकी	विशेषण	१४५	१	
१२.	एक आखर	एक अक्षर	विशेषण	१४५	१	

१३.	भा'की	भएकी	विशेषण	१४५	१	
१४.	सकेम्	सक्यौ	क्रियापद	१४६	१	
१५.	रैन'छन्	रहेन छन्	क्रियापद	१४६	१	
१६.	भारै'नछ	भएको रहेनछ	क्रियापद	१४७	१	
१७.	गो	गयो	क्रियापद	१४७	१	
१८.	दहकस	सकस	विशेषण	१४९	१	
१९.	गरी रा'छम्	गरी रहेका छौ	क्रियापद	१५०	१	
२०.	लाथ्यो	लागेको थियो	क्रियापद	१५१	१	
२१.	डोकाँ	डोकामा	क्रियायोगी	१५१	१	
२२.	गा'का	गएका	विशेषण	१५२	१	
२३.	रा'की थी ।	रहेकी थिई ।	क्रियापद	१५२	१	

४२

खण्ड एघार शीर्षकमा प्रयुक्त २३ वटा शब्द पूर्वेली भाषिकामा आधारित छ जसअन्तर्गत नाम शब्द १ ओटा, विशेषण शब्दहरू ५ ओटा, क्रियापद १५ ओटा सर्वनाम १ ओटा र क्रियायोगी २ ओटा रहेका छन् । कतिपय शब्दहरू विभिन्न ठाँउमा आवृत्ति भएका छन् त्यस्ता आवृत्त शब्दहरू र तिनको संख्या निम्नलिखित छ :

थे = ३

थ्यो = ५

भन्नुभो = ६

भो = ४

४.२.१३ खण्ड बाह्रमा पूर्वेली भाषिका

योगमाया उपन्यासको खण्ड बाह्र पृष्ठ नं. १५३ देखि १५६ सम्म संरचित छ । उक्त खण्डमा योगमायाका भाईले श्रीमतीसँग दिदीको कुटिमा नजाने आदेश दिएको गए जात काठिने र सन्ततीको समेत विवाह राम्रो ठाउमा नहुने भनेपनि बहारी गङ्गा योगमायाको कुटिमा कामधन्दा सकेर जाने

गरेको घटनाक्रमलाई प्रस्तुत गरिएको छ । उपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाको अध्ययनको क्रममा खण्ड बाह्रमा प्रयोग गरिएको पूर्वेली भाषिकाका शब्दहरूलाई निम्नानुसार चर्चा गरिएको छ :

तालिका नं. : बाह्र

खण्ड बाह्रमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिका

क्र. सं.	शब्द	अर्थ	पदवर्ग	पृष्ठ नं.	आवृत्ति
१.	सुतम्ला	सुतौला	क्रियापद	१५३	१
२.	भा'का	भएका	विशेषण	१५३	१
३.	हेरम्ला	हेरौला	क्रियापद	१५३	१
४.	घराँ	थिए	क्रियापद	१५३/१५४/१५५	३
५.	अर्खेलो	अर्घेलो	विशेषण	१५४	१
६.	आखिराँ	आखिरमा	क्रियायोगी	१५४	१
७.	माइताँ	माइतमा	क्रियायोगी	१५४	१
८.	भा'छ	भएको छ	क्रियापद	१५४	१
९.	मुखाँ	मुखमा	क्रियायोगी	१५४	१
१०.	दिनुभा'को	दिनु भएको	विशेषण	१५५	१
११.	बेल्लुभा'छ	बेल्लु भएको छ	क्रियापद	१५५	१
१२.	सिकाउनुभा'छ	सिकाउनु भएको छ	क्रियापद	१५५	१
१३.	भा'छन्	भएका छन् ।	क्रियापद	१५५	१
१४.	त्याँबाट	त्यहाँ बाट	क्रियायोगी	१५५	१
१५.	मर्दाना	पुरुष	नाम	१५५	१
१६.	राकाँ	राको	नम	१५५	१
१७.	खाएम्	खायौ	क्रियापद	१५६	१
१८.	आ'का	आएका	विशेषण	१५६	१
१९.	भा'को	भएको	विशेषण	१५६	१

खण्ड बाह्र शीर्षकमा प्रयुक्त १९ वटा शब्द पूर्वेली भाषिकामा आधारित छ, जसअन्तर्गत नामपद २ ओटा विशेषण शब्दहरू ५ ओटा, क्रियापद ८ ओटा र क्रियायोगी ४ ओटा रहेका छन् । यस खण्डमा शब्दको आवृत्ति सबै भन्दा कम भएको छ । एउटा मात्र आवृत्ति भएको शब्द र आवृत्ति संख्या निम्नलिखित छ :

घराँ = ३

४.२.१४ खण्ड तेहमा पूर्वेली भाषिका

योगमाया उपन्यासको खण्ड तेह पृष्ठ नं. १५७ देखि १६६ सम्म संरचित छ । उक्त खण्डमा आश्रममा टेकबहादुर बस्नेत र अन्य वृद्धाहरूले सतीप्रथाको बारेमा आफुले देखेको विभत्स घटनाको अनुभव सवैलाई सुनाएको, योगमायाले सतीप्रथा जस्तै अन्य कुप्रथालाई पनि जरैबाट उखेलनुपर्ने र यो कानुनबाट मात्र संभव हुने प्रवचन दिएको घटनाक्रमलाई समेटिएको छ । उक्त उपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाको अध्ययनको क्रममा खण्ड तेहमा प्रयोग गरिएको पूर्वेली भाषिकाका शब्दहरूलाई निम्नानुसार चर्चा गरिएको छ :

४४

तालिका नं. : तेह

खण्ड तेहमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिका

क्र. सं.	शब्द	अर्थ	पदवर्ग	पृष्ठ नं.	आवृत्त
१.	बर्ष	बर्ष	नाम	१५७	१
२.	हटाउनुभा'थ्यो	हटाउनु भएको थियो	क्रियापद	१५७	१
३.	र'छ	रहेछ	क्रियापद	१५८/१६०/१६५	३
४.	आ'को	आएको	विशेषण	१५८	१
५.	दिमागाँ	दिमागमा	क्रियायोगी	१५८	१
६.	भो	भयो	क्रियापद	१५८/१६०/१६४	३
७.	रोइरा'को	रोइरहेको	विशेषण	१५९	१
८.	आ'की	आएकी	विशेषण	१५९	१
९.	गरिरा'का	गरी रहेका	विशेषण	१५९	१
१०.	गै	गई	क्रियापद	१६०	१
११.	चित्त पढैन	मन पढैन	क्रियापद	१६०	१
१२.	थे	थिए	क्रियापद	१५७/१६२	२
१३.	आ'का	आएका	विशेषण	१६०	१
१४.	तपैँ	तपाँई	सर्वनाम	१६०	१
१५.	था भो	थाह भयो	क्रियापद	१६०	१
१६.	तिम्ले	तिमीले	सर्वनाम	१६०	१
१७.	भाथ्यो	भएको थियो	क्रियापद	१६१	१
१८.	ला'की थे	लागेकी थिए ।	क्रियापद	१६१	१

१९.	हेरिरनुभा'को	हेरिरहनु भएको	विशेषण	१६१	१
२०.	भन्नुभो	भन्नु भयो ।	क्रियापद	१६१	१
२१.	बनाँ	बनमा	क्रियायोगी	१६१	१
२२.	बोलिरा'की	बोली रहेकी	विशेषण	१६१	१
२३.	गा'की	गएकी	विशेषण	१६२	१
२४.	थेन	थिएन	क्रियापद	१६२	१
२५.	थ्यो	थियो	क्रियापद	१५८/१५९/१६२/१६३ /१६४/१६५/१६५	७
२६.	गका	गएका	विशेषण	१६२	१
२७.	नेपालाँ	नेपालमा	क्रियायोगी	१६२	१
२८.	भनम्	भनौ	क्रियापद	१६२	१
२९.	मन्दिराँ	मन्दिरमा	क्रियायोगी	१६२	१
३०.	जान परो	जानु प्यो	क्रियापद	१६३	१
३१.	भा'की	भएकी	विशेषण	१६३	१
३२.	ठांममा	ठाँउमा	क्रियायोगी	१६३	१
३३.	भो'र ?	भयो र ?	क्रियापद	१६३	१
३४.	गालाँ	गालामा	क्रियायोगी	१६३	१
३५.	क्यार्नु	के गर्नु	निपात	१६४	१
३६.	मनाँ	मनमा	क्रियायोगी	१६४	१
३७.	सप्यै	सवै	विशेषण	१६४	१
३८.	आउनुभा'थ्यो	आउनु भएको थियो	क्रियापद	१६४	१
३९.	देशाँ	देशमा	क्रियायोगी	१६४	१
४०.	सायम् काल	सयन काल	विशेषण	१६४	१
४१.	थेनन्	थिएनन्	क्रियापद	१६४	१
४२.	सुनेम्	सुन्यौ	क्रियापद	१६५	१
४३.	संसाराँ	संसारमा	क्रियायोगी	१६५	१
४४.	र'छन्	रहेका छन्	क्रियापद	१५९/१६५	२
४५.	दरबाराँ	दरबारमा	क्रियायोगी	१६६	१
४६.	छैनम्	छैनौ	क्रियापद	१६६	१
४७.	हेरम्	हेरौ	क्रियापद	१६६	१
४८.	टेकम्	टेकौ	क्रियापद	१६६	१

खण्ड तेह शीर्षकमा प्रयुक्त ४८ वटा शब्द पूर्वेली भाषिकामा आधारित छ जसअन्तर्गत नामपद १ ओटा, विशेषण शब्दहरू १३ ओटा, क्रियापद २२ ओटा, सर्वनाम २ ओटा र क्रियायोगी १० ओटा रहेका छन् । कतिपय शब्दहरू विभिन्न ठाँउमा आवृत्ति भएका छन् त्यस्ता आवृत्त शब्दहरू र तिनको संख्या निम्नलिखित छ :

थे = २

थ्यो = ७

र'छ = ३

भो = ३

र'छन् = २

४.२.१५ खण्ड चौधमा पूर्वेली भाषिका

योगमाया उपन्यासको खण्ड चौधको पृष्ठ नं. १६७ देखि १६९ सम्म संरचित छ। उक्त खण्डमा

४६

योगमायाले विधुवाहरूको अधिकारका बारेमा कुरा गरेको, उनीहरूले चाहेको खण्डमा बहुविवाह गर्न पाउनुपर्ने, उनीहरूलाई अध्यारो कोठाभित्र थुनी, सेतो कपडा लाई जीवन बिताउन बाध्य बनाउन नहुने प्रवचन गरेको घटनाक्रमलाई समेटिएको छ। उक्त उपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाको अध्ययनको क्रममा खण्ड चौधमा प्रयोग गरिएको पूर्वेली भाषिकाका शब्दहरूलाई निम्नानुसार चर्चा गरिएको छ :

तालिका नं. : चौध

खण्ड चौधमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिका

क्र. सं.	शब्द	अर्थ	पदवर्ग	पृष्ठ नं.	आवृत्ति
१.	थप्नुभो	थप्नु भयो	क्रियापद	१६७	१
२.	थे	थिए	क्रियापद	१६७/१६८	२
३.	पुगिआ'का	पुगी आएका	विशेषण	१६७	१
४.	भ्याका थे	भ्याएका थिए	क्रियापद	१६७	१
५.	लाउने छम्	लाउने छौ	क्रियापद	१६७	१
६.	ठाममा	ठाँउमा	क्रियायोगी	१६७	१
७.	मनाँ	मनमा	क्रियायोगी	१६७	१
८.	भैतिर	भुईँ तिर	क्रियायोगी	१६७	१
९.	हेदैँ थेम्	हेदैँ थियौ	क्रियापद	१६७	१
१०.	समाजाँ	समाजमा	क्रियायोगी	१६७	१
११.	शुभकार्य	शुभकार्य	नाम	१६७	१

१२.	थ्यो	थियो	क्रियापद	१६८	१
१३.	भन्नुभो	भन्नु भयो	क्रियापद	१६८	१
१४.	कुराँ	कुरामा	क्रियायोगी	१६७/१६८	२
१५.	बसिरा'की	बसी रहेकी	विशेषण	१६९	१
१६.	भा'थ्यो	भएको थियो	क्रियापद	१६९	१

खण्ड चौध शीर्षकमा प्रयुक्त १६ वटा शब्द पूर्वेली भाषिकामा आधारित छ, जसअन्तर्गत नामपद १ ओटा, विशेषण शब्दहरू २ ओटा, क्रियापद ९ ओटा र क्रियायोगी ४ ओटा रहेका छन् । कतिपय शब्दहरू विभिन्न ठाँउमा आवृत्ति भएका छन् त्यस्ता आवृत्त शब्दहरू र तिनको संख्या निम्नलिखित छ :

थे = २

४७

कुराँ = २

४.२.१६ खण्ड पन्ध्रमा पूर्वेली भाषिका

योगमाया उपन्यासको पन्ध्र खण्ड पृष्ठ नं. १७० देखि १७४ सम्म संरचित छ । उक्त खण्डमा १९७७ तीरको घटनाक्रमलाई समेटिएको छ । उक्त खण्डमा कुटिमा बस्ने अनुयायीहरूका आफन्तहरू भेटघाट गर्नआउदा कमारा कमारीको बारेमा कुरा गरेको, कमारा कमारी गाइवस्तु भै बिक्री भएको, मर्दाना भन्दापनि जनानाले जन्माएको बच्चा पनि मालिककै हुनेभएकाले जनाना धेरै दाममा बिक्रीहुने गरेको, भिमसेन थापाकै पालामा दासप्रथा हटेपनि उन्मुलन हुन नसकेको कुराहरूको भर्त्सना गर्दै त्यस विरुद्ध आवाज उठाउनुपर्ने प्रवचन दिएको घटनाक्रम प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त उपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाको अध्ययनको क्रममा खण्ड पन्ध्रमा प्रयोग गरिएको पूर्वेली भाषिकाका शब्दहरूलाई निम्नानुसार चर्चा गरिएको छ :

तालिका नं. : पन्ध्र

खण्ड पन्ध्रमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिका

क्र. सं.	शब्द	अर्थ	पदवर्ग	पृष्ठ नं.	आवृत्ति
----------	------	------	--------	-----------	---------

१.	भाकाले	भएकाले	विशेषण	१७०	१
२.	ल्याका थे	ल्याएका थिए	क्रियापद	१७०	१
३.	थ्यौ	थियौ	क्रियापद	१७०	१
४.	थ्यो	थियो	क्रियापद	१७०/१७१/१७१ /१७१/१७३/१७४	६
५.	थे	थिए	क्रियापद	१७१/१७२	२
६.	बर्ख	वर्ष	नाम	१७१	१
७.	आँखा देखि	आँखाले देखेका	विशेषण	१७१	१
८.	था	थाह	नाम	१७१	१
९.	नभा	नभए	विशेषण	१७१	१
१०.	भा'को	भएको	विशेषण	१७२	१
११.	परो	पय्यो	क्रियापद	१७२	१
१२.	भराँ	भरमा	क्रियायोगी	१७२	१
१३.	भो	भयो	क्रियापद	१७३	१
१४.	गो	गयो	क्रियापद	१७३	१
१५.	पालाँ	पालामा	क्रियायोगी	१७३	१
१६.	निधाराँ	निधारमा	क्रियायोगी	१७३	१
१७.	गरिदिन्थेम्	गरी दिन्थ्यौ	क्रियापद	१७३	१
१८.	थेनन्	थिएनन्	क्रियापद	१७३	१
१९.	कपालाँ	कपालमा	क्रियायोगी	१७३	१
२०.	बना'थे	बनाएका थिए	क्रियापद	१७४	१
२१.	गाम-गाममा	गाँउ -गाँउमा	क्रियायोगी	१७४	१
२२.	चलिर'कै	चलिरहेकै	विशेषण	१७४	१
२३.	घराँ	घरमा	क्रियायोगी	१७४	१
२४.	थ्यो	थियो	क्रियापद	१७४	१
२५.	भन्नुभो	भन्नु भयो	क्रियापद	१७४	१

खण्ड नौ शीर्षकमा प्रयुक्त २५ वटा शब्द पूर्वेली भाषिकामा आधारित छ जसअन्तर्गत नामपद २ ओटा, विशेषण शब्दहरू ५ ओटा, क्रियापद ११ ओटा र क्रियायोगी ७ ओटा रहेका छन् । कतिपय शब्दहरू विभिन्न ठाँउमा आवृत्ति भएका छन् त्यस्ता आवृत्त शब्दहरू र तिनको संख्या निम्नलिखित छ :

थे = २

थ्यो = ६

४.३ योगमाया उपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेलीभाषिकाका शब्दवर्गहरू

योगमाया उपन्यासको खण्ड एक देखि पन्ध्र सम्मको अध्ययन गर्दा विभिन्न शब्दहरूमा पूर्वेली भाषिकाको प्रयोग भएको पाइन्छ । ती प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाका शब्दवर्गहरूलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र सं.	खण्ड	नाप	वि.	क्रिप	सर्वनाम	क्रियो	क्रिवि	निपात	जम्मा
१	एक	१०	९	१५	२	१३	२	२	५३
२.	दुई	१	३	१०	१	४			१९
३.	तीन	६	५	१५	१	७	३		३७
४.	चार	५	५	२१	२	१६			४९
५.	पाँच		४	४	१	३			१२
६.	छ	२	८	१३		७		२	३२
७.	सात	१	३	१२		६			२२
८.	आठ	२	५	७		३			१७
९.	नौ		१२	१४	१	१२			३९
१०.	दस	२	७	१२	१	२			२४
११.	एघार	१	५	१५		२			२३
१२.	बाह्र	२	५	८		४			१९
१३.	तेह्र	१	१३	२२	२	१०			४८
१४.	चौध	१	२	९		४			१६
१५.	पन्ध्र	२	५	११		७			२५
	जम्मा	३६	९१	१८८	११	१००	५	४	४३५

योगमाया उपन्यासको खण्ड एक देखि खण्ड पन्ध्र सम्म अध्ययन गर्दा ४३५ वटा शब्दहरूमा पूर्वेली भाषिकाको प्रयोग याइयो । सबैभन्दा बढी पूर्वेली भाषिका शब्दको प्रयोग खण्ड एकमा ५३ शब्दमा भाषिक प्रयोग भएको पाइयो भने न्युनतम खण्ड पाँचमा १२ वटा शब्दमा पूर्वेली भाषिकाको प्रयोग भएको पाइयो । त्यस्तै शब्दवर्गको क्रममा क्रियापदमा ज्यादा पूर्वेली भाषिकाको प्रयोग हुने गरेको पाइयो । ४३५ ओटा शब्दहरूको अध्ययनमा पूर्वेली भाषिकामा प्रयुक्त १८८ ओटा क्रियापद,

१००ओटा क्रियायोगी, ९१ ओटा विशेषण, ३६ ओटा नामपद, ११ ओटा सर्वनाम, ५ ओटा क्रियाविशेषण
र ४ ओटा निपात रहेको पाइयो ।

४.४ पूर्वेली भाषिकामा आवृत्ति भएका शब्दहरू

आवृत्ति शब्दहरू	खण्ड	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	जम्मा आ. सं.
धेर		२															२
बुइनी		२															२
थे		१६	१३	१२	२५	५		४	२	३	४	३		२	२	२	९३
थ्यो		१२		१६	२६	२	२	३	३	६	२	५		७		६	९०
भो		६		८	२०	५						४					४३
र'छ		१०	३	६				३	४		३			३			३२
थी		६												३			९
आगनाँ			२	३													५
गा'को				२													२
गामठाम				२													२
अगेनाँ				२													२
र'छन्					९			३		४	४			३			२३
जंगलाँ					२												२
मनाँ					३												३
अर्घेलो					२			६									८
आ'को								३									३
भन्नुभो							६	३	५		२	६					२२
थेम्										२							२
घराँ													३				३

कुराँ															२		२
-------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	---	--	---

योगमाया उपन्यासमा अध्याय एक देखि पन्ध्रसम्म प्रयुक्त पूर्वेली शब्दरू मध्ये बढी शब्दको प्रयोग क्रियापद भएको देखिन्छ भने शब्दको आवृत्ति पनि क्रियापद नै भएको देखिन्छ । प्रस्तुत उपन्यासको खण्ड पन्ध्रसम्म जम्मा आवृत्ति सङ्ख्यामा थे क्रियापद ९३ पटक, थ्यो ९० पटक, भो ४३ पटक, र'छ ३२ पटक, र'छन् २३ पटक, भन्नुभो २२ पटक, थी ९ पटक र अर्घेलो शब्दमा ८ पटक, आगनाँ ५ पटक, मनाँ, आ'को र घराँ ३ पटक प्रयोग भएको छ भने कुराँ, थेम्, जंगला, अगेना, गामठाम, गा'को, बुइनी र धेर शब्द दुई पटक प्रयोग भएको छ ।

५२

त्यस्तै प्रायत : सवै खण्डमा आवृत्ति हुने शब्द पनि भुतकालीक क्रियापद नै रहेको छ । थे क्रियापद १३ ओटा खण्डमा, थ्यो १२ ओटा खण्डमा, भो ५ ओटा खण्डमा, र'छ ७ ओटा खण्डमा, थी २ ओटा खण्डमा आगनाँ २ ओटा खण्डमा, र'छन् ५ ओटा खण्डमा, अर्घेलो २ ओटा खण्डमा र भन्नुभो ५ ओटा खण्डमा आवृत्ति भएको छ

अध्याय पाँच :

निष्कर्ष सुझाव तथा उपयोगिता

५.१ सारांश

प्रस्तुत शोधकार्य **योगमाया** उपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाको अध्ययनमा आधारित रहेको छ । मूलतः **योगमाया** उपन्यासमा रहेका पूर्वेली भाषिकाको अध्ययन र विश्लेषणमा केन्द्रित रहेको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रको अध्याय एकमा शोधको परिचय उल्लेख गरिएको छ । यसमा पृष्ठभूमिका रूपमा नेपाली भाषा र भाषिकाको परिचय प्रस्तुत गरिएको छ । **योगमाया** उपन्यासमा के नेपाली भाषाका पूर्वेली भाषिकाका के कस्ता र कति शब्दहरू प्रयोग भएका छन् , उपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेली शब्दहरूका स्थरीय नेपाली रूप के कस्ता छन् र प्रयुक्त शब्दहरू शब्दवर्गका आधारमा कस्ता छन् ? उपन्यासमा प्रयुक्त शब्दहरूको आवृत्ति अवस्था कस्तो छ जस्ता समस्यामा आधारित भएर **योगमाया** उपन्यासमा नेपाली भाषाको पूर्वेली भाषिकाका शब्दप्रयोगका बारेमा पत्ता लगाउनु, प्रयुक्त पूर्वेली शब्दहरूको स्तरीय नेपाली रूप पहिल्याउनु र ती शब्दहरूको शब्दवर्ग पहिल्याउनु र प्रयुक्त पूर्वेली शब्दहरूको आवृत्ति पत्ता लगाउनु जस्ता उद्देश्य राखिएको छ । पूर्वेली भाषिकाको अध्ययनको औचित्य दर्शाउँदै **योगमाया** उपन्यासलाई सीमाक्षेत्र राखेर शोध तयार गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रका अध्याय दुईमा पूर्वकार्यको समीक्षा, पूर्वकार्यको उपयोगिता / कार्यान्वयन र सैद्धान्तिक अवधारणा समावेश गरिएको छ । पूर्वकार्यको समीक्षाअन्तर्गत नेपाली भाषाको भाषिकाका अध्ययन यस क्याम्पसबाट हालसम्म नभएकाले पूर्वकार्यका रूपमा अन्य विभिन्न भाषाका भाषिकाको अध्ययन र नेपालमा बोलिने अन्य भाषाको अध्ययन लाई प्रस्तुत गरिएको छ । सैद्धान्तिक अवधारणाअन्तर्गत भाषाको परिचय, भाषिक भेदको परिचय, भाषिक भेद वर्गीकरणका आधारहरू, भाषाको क्षेत्रीय भेदको परिचय र भाषामा क्षेत्रीयभेद देखापर्ने कारणहरू, नेपाली भाषाको भाषिकाका भिन्न मत र नेपाली भाषाको पूर्वेली भाषिकाको परिचयको चर्चा गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रका अध्याय तीनमा अध्ययन विधि र प्रक्रियालाई समावेश गरिएको छ । यस अध्ययनमा तथ्याङ्क सङ्कलन विधिअन्तर्गत वर्णनात्मक विधि, वर्णनात्मक विधिका चरण, वर्णनात्मक विधिका विशेषताहरू समावेश गरिएका छन् । प्राथमिक स्रोत र द्वितीयक स्रोतबाट तथ्याङ्कको विश्लेषण गरिएको छ । प्रस्तुत शोधपत्रमा योगमाया उपन्यासमा पूर्वेली भाषिकाको प्रयोगको अवस्था पत्ता लगाउन योगमाया उपन्यासमा प्रयुक्त पात्रको संवादको क्रममा पूर्वेली शब्दको प्रयोगको आधारमा अध्ययन, विश्लेषण गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रको अध्याय चारमा व्याख्या तथा विश्लेषण, नतिजा परिणाम र छलफल राखिएको छ । जसमा योगमाया उपन्यासमा पूर्वेली भाषिकाको शब्दहरू खण्ड एकदेखि खण्ड पन्द्रसम्मका प्रयुक्त शब्द, तीशब्दका स्तरीय नेपाली रूप, प्रयुक्त शब्दका पदवर्ग र ती शब्दका आवृत्तिलाई तालिकीकरण गरिएको छ ।

५.२ निष्कर्ष

एउटै भाषाका विभिन्न रूप देखापर्नु नै भाषिक भेद हो । भाषामा विभिन्न कारणले गर्दा भाषाका विभिन्न भेद देखा पर्दछन् । बोधगम्यता, भौगोलिक आधार, सामाजिकता, समयको अन्तराल जस्ता कुराले भाषामा विभिन्न भाषिका देखिन पुग्छन् । नेपाली भाषाको पाँच वटा भेद पूर्वेली, माझाली, ओरपच्छिमा, मझपच्छिमा र परपच्छिमा मध्ये पूर्वेली भाषिका नेपाली मानक भाषाको निकट देखिन्छ । पूर्वेली भाषिकाको गोर्खाली, खसानी र पर्वती उपभेद रहेका छन् । योगमाया उपन्यासमा पूर्वेली भाषिकाको गोर्खाली उपभेदको वाहुल्य रहेको छ । सबैभन्दा बढी वक्ता भएको, ठुलो भौगोलिक

क्षेत्र ओगटेको नेपाली मानक भाषाको निकट रहेपनि स्तरीय नेपाली भाषा भन्दा विभिन्न शब्दका प्रयोग तथा उच्चारण भिन्न तरिकाले भएको पाईन्छ । योगमाया उपन्यासमा लगभग वि.सं. १९७० देखि १९९८ सालमा राणा शासन विरुद्ध सामुहिक जल समाधी लिए सम्को समयलाई समेटिएको हुनाले हालको पूर्वेली भाषा मानकको निकट भएपनि त्यस समयको भाषाको प्रयोग स्तरीय नेपाली भाषा भन्दा केहि फरक रहेको देखिन्छ ।

प्रस्तुत शोधपत्र उपन्यासकार निलम कार्की निहारिकाद्वारा लिखित योगमाया उपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाको अध्ययनमा आधारित रहेको छ । उपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाकाशब्दहरूको पहिचान र विश्लेषण गरी ती शब्दका आवृत्ति अवस्था, पदवर्ग, सवैभन्दा बढी आवृत्ति भएको शब्दको पदवर्ग पहिल्याउदै ती शब्दलाई तालिकिकरण गरी प्रस्तुत गरिएको छ । यस अध्ययनको निष्कर्षलाई बुदाँगत रूपमा निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ ।

- । योगमाया उपन्यास ५०३ पृष्ठमा संरचित छ जसमा पृष्ठ २१ देखि पृष्ठ १७४ सम्म जम्मा १५ खण्डको अध्ययन गर्दा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाका शब्दसङ्ख्या ४३५ रहेका छन् ।
- । यस उपन्यासको आरम्भिक खण्डमा काठमाडौँको परिवेशमा रहेर लेखिकाले उपन्यास रचनुभन्दा अगाडि योगमायाको योगदानको बारेमा विदेशी महिला बाबरा र साहित्यकार पारिजातले गरेको चर्चा समेटिएको हुनाले आरम्भिक खण्डमा पूर्वेली भाषिकाको प्रयोग भएको पाइदैन ।
- । यस कृतिमा शब्द तहमा र पदावली तहमा नाम शब्दहरू ३६ ओटा, विशेषण शब्दहरू ९१ ओटा, क्रिया शब्दहरू १८८ ओटा, सर्वनाम ११ ओटा, क्रियायोगी १०० ओटा, क्रियाविशेषण पाँच ओटा र निपात ४ ओटा गरी जम्मा ४३५ शब्दहरू रहेका छन् ।
- । प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाका शब्दहरू मध्ये सवैभन्दा बढी क्रियापद र सवैभन्दा कम निपात रहेको छ ।
- । प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाका शब्दहरू मध्ये सवैभन्दा बढी आवृत्ति भएको शब्द भुतकालिक क्रियापद थे, थ्यो, थी, थेनन् जस्ता शब्दहरू र सवै खण्डमा ज्यादा आवृत्ति हुने शब्द पनि भुतकालिक क्रियापद नै रहेको छ ।
- । यस उपन्यासमा सवै भन्दा बढी खण्ड एकमा पूर्वेली शब्दको प्रयोग भएको देखिन्छ भने सवै भन्दा कम्ती खण्ड उन्नइसमा भएका छन् । यस उपन्यासको सवैभन्दा लामो खण्ड एन नै भएकोले सय खण्डमा ज्यादा पूर्वेली शब्दको प्रयोग भएको देखिन्छ भने खण्ड उन्नइस सवैभन्दा छोटो भएकाले कम पूर्वेली शब्दको प्रयोग भएको देखिन्छ ।

-) यस उपन्यासमा सरल भाषा शैलीको प्रयोग भएतापनि पूर्वेली भाषिकाको बमहुल्य रहेको र आजभन्दा ८०वर्ष अगाडिको घटनाक्रमलाई चित्रण गरिएको हुनाले कतिपय हाल प्रचलनमा नआएका तमौरा, तसला, ख्वाले, कप्परगोठ, दहकस शब्दहरूको प्रयोग पाइन्छ ।
-) पूर्वेली भाषिका नेपाली मानक रूपको निकट भएकैले पनि भाषिक जटिलता भने पाइदैन । प्रायतः शब्द, पद, पदावली र उपवाक्य तहमा मात्रै पूर्वेली भाषिकाको प्रयोग भएको पाइन्छ ।
-) भाषिक बोली स्तरीय रूप नभई स्वभाविक कथ्य बोलीको प्रयोग पाइन्छ । उक्त उपन्यासमा वक्ताले बोलेको भाषिक स्थितिले पूर्वेली भाषिकाको गोर्खाली उपभेदको आञ्चलिकतालाई दर्शाएको छ ।

योगमाया उपन्यासका माध्यमबाट आजभन्दा ८० वर्ष अगाडिको पूर्वेली वक्ताहरूले प्रयोग गर्ने गोर्खाली उपभाषिकाको जानकारी लिन सकिन्छ । यस उपन्यासका माध्यमबाट नेपाली भाषाको प्राकृतिक

रूपबाट स्तरीय नेपाली भाषाको विकासलाई बुझ्न सहयोग गरेको छ । सरल भाषाशैलीको प्रयोग भएकाले उपन्यास दुर्बोध्य छैन । पूर्वेली भाषिकाको बाहुल्य भएको यस उपन्यासले योगमायाको योगदानलाई पाठकसामु ल्याउनु मात्र नभई पूर्वेली भाषिकाको संरक्षणमा समेत महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ ।

५.३ सुभाबहरू

योगमाया उपन्यासमा पूर्वेली भाषिकाको अध्ययन गर्न उक्त उपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेली शब्दका सङ्कलन गरी वास्तविक तथ्याङ्कमा आधारित भएर पूरा गरिएको छ । प्रस्तुत अध्ययनले पूर्वेली भाषिकाको बारेमा जानकारीका साथै व्यावहारिक ढङ्गले अन्य यस्तै अध्ययन अनुसन्धानका लागि अध्ययन विधि र अध्ययनका साधनहरू निर्माण गर्न सहयोग प्रदान गर्दछ । प्रस्तुत अध्ययन प्राज्ञिक प्रयोजनका लागि तयार गरिएको हुदाँ यसका आफ्नै विशिष्टता र सीमा रहेका छन् । यो अध्ययनका सबै निष्कर्षहरू अन्य अध्ययनमा पनि सामान्यीकरण नहुन सक्छ । यस अध्ययनबाट प्राप्त निष्कर्षका आधारमा निम्न सुभाबहरू प्रस्तुत गरिएका छन् :

(क) कुनैपनि साहित्यिक कृतिमा पूर्वेली भाषिकाको प्रायोग गर्दा पूर्वेली पाठकवर्गकालागि मात्र उपयुक्त हुने

नभई सम्पूर्ण पाठकवर्गले बुझ्न सक्ने सरल भाषाशैलीको प्रयोग गनुपर्ने,
(ख) जटिल प्रकृतिका शब्दरूको प्रयोग गर्दा समानार्थी अर्थ समेत उल्लेख गर्दा कृति आम पाठकका लागि

बुझ्न सक्ने र सान्दर्भिक हुने,

(ग) पूर्वेली भाषिकाअध्ययनका लागि यस विषयमा भएका अध्ययन, अनुसन्धानहरू हेर्न सकिने

५.४ उपयोगिता

मानक नेपाली भाषाको निकट रहेको पूर्वेली भाषिका अन्य भाषिका भन्दा बढी क्षेत्रफल ओगटेको र बढी वक्ता भएको कारणले गर्दा लोकप्रीय भाषिकाका रूपमा लिइन्छ । नेपाली साहित्य रचनामा पूर्वेलीभाषिकाको बाहुल्य रहेको पाइन्छ । मानकको निकट र बढीक्षेत्रफलमा फैलिएको कारण यस भाषिकामा अन्य भाषिकामा भन्दा ज्यादा साहित्यिककृति रचना हुने गरेको छ । नेपाली साहित्यिक कृतिको माध्यमबाट पूर्वेली भाषिकाको अध्ययन गर्नु यस अध्ययनको मूल उपयोगिता रहेको

योगमाया उपन्यासमा पूर्वेली भाषिकाको प्रयोग शीर्षकको अध्ययनले उक्त उपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाका शब्दहरू, तीनका स्तरीय नेपाली रूप, ती शब्दका पदवर्ग र आवृत्ति अवस्थाको अध्ययन विश्लेषण गरी निष्कर्ष प्रस्तुत गरिएको छ । प्रस्तुत शोधकार्यको उपयोगितालाई निम्न दुई शीर्षकमा प्रस्तुत गरिन्छ :

५.४.१ सैद्धान्तिक उपयोगिता

प्रस्तुत शोधकार्यले पूर्वेली भाषिकाको बारेमा जानकारी दिन सहयोग पुऱ्याउने छ । भाषिक भेदको, भाषिक भेद सीर्जना हुनेका कारणहरू, नेपाली भाषिकाका भिन्न मत, नेपाली भाषिकाका भाषिकाहरू र पूर्वेली भाषिकाको बारेमा अध्ययन विश्लेषण गर्न चाहनेहरूका लागि प्रस्तुत शोधकार्य उपयोगी हुनेछ ।

५.४.२ प्रयोगगत उपयोगिता

नेपाली साहित्यिक वृत्तिमा अङ्ग्रेजी कोडमिश्रणको अवस्था, प्रभाव र कारण अध्ययन गरी भाषिक बोधगम्यता तथा सम्प्रेषणमा सघाउनु कोडमिश्रणको अध्ययनको मूल उपयोगिता हुन्छ । यसका प्रयोगजन्य उपयोगितालाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ :

- । भाषातथा भाषिकाको विषयवस्तुको शिक्षणमा संलग्न व्यक्तिलाई यसको सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक पक्ष प्रस्तुत गर्न
- । नेपाली साहित्यिक क्षेत्रमा पूर्वेली भाषिकाकोको प्रभावबारे सकारात्मक र नकारात्मक प्रभाव थाहा पाउन
- । पूर्वेली वर्गका साथसाथै सम्पूर्ण वर्गका पाठकको भाषिक बौद्धिकतालाई ख्याल गरी सोही अनुरूपमा पूर्वेली भाषिकाको प्रयोग गर्न सहयोग दिनु,
- । भाषिक शुद्धता अभिवृद्धि गर्न,
- । नेपाली साहित्यलाई मानक भाषा तर्फ उन्मुख गराउनु,
- । साहित्यमा पूर्वेली भाषिकाको प्रयोगको कारणले भाषिक सम्प्रेषण तथा बोधगम्यतामा देखा पर्ने सम्भावित लेखकलाई सचेत गराउन,
- । साहित्यिक कृतिका लेखकहरूलाई पूर्वेली भाषिकाको प्रयोगमा अभिप्रेरित गर्न,
- । नेपाली भाषा साहित्यमा नेपाली भाषिकाको अध्ययन अध्यायपन गर्ने शिक्षक र शिक्षार्थीहरूलाई उपयोगी हुने,
- । पूर्वेली भाषिकाको प्रयोगको कारणले उत्पन्न हुने विविध समस्याहरूका बारेमा लेखक तथा सर्जकलाई सचेत गराउन,
- । सामान्य भाषविज्ञानमा अभिरुची राख्ने शिक्षार्थीहरूलाई सन्दर्भ सामग्रीको रूपमा प्रयोग गर्न,
- । विभिन्न साहित्यिक कृतिमा लेखकहरूलाई पूर्वेली भाषिकाको प्रयोग गर्न अभिप्रेरित गर्न,
- । पूर्वेली भाषिकाको बारेमा अनुसन्धान गर्न चाहाने जिज्ञासु, पाठक, लेखक, विद्यार्थी ,शिक्षक , प्रध्यापक आदि जो कोहि अनुसन्धातालाई यो अध्ययन अत्यन्त उपयोगी हुने देखिन्छ ।

५.४.३. आगामी अनुसन्धानका लागि सम्भावित शीर्षक

नेपाली साहित्यिक कृतिमा पूर्वेली भाषिकाको प्रयोगको बाहुल्यता रहेको छ । यस भाषिकाका वक्ता ठुलो क्षेत्रमा फैलिएकाले अन्य भाषिका भन्दा संवृद्ध भाषिका पनि मानिन्छ । पूर्वेली भाषिकाको तनओटा

उपभेद गोर्खाली, खसानी पर्वतीमध्ये यस उपन्यासमा प्रयुक्त गोर्खाली उपभाषिका नेपाली मानक भाषाको निकट रहेकाले पनि यो भाषिकामा धेरै साहित्यिक कृति रचना हुने गरेको पाइन्छ । योगमाया उपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेलीभाषिकाको प्रयोगको अध्ययन र विश्लेषण गर्दा आगामी भावी अध्ययन अनुसन्धानका लागि निम्न अनुसारको शीर्षकहरू रहन सक्नेछन् : (क) राजन मुकारुडको दामिनी भिर उपन्यासमा प्रयुक्त पूर्वेली भाषिकाको अध्ययन,

(ख) नेपाली भाषाको पूर्वेली भाषिकाको अध्ययन, (ग) नेपाली भाषाको पूर्वेली भेदका उपभेदहरूको अध्ययन,

(घ) पूर्वेली भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषिकाको प्रयोगमा देखिएको फरकको अध्ययन,

(ङ) पूर्वेली भाषिका र नेपाली मानक भाषाको तुलनात्मक अध्ययन

(च) नेपाली भाषिका सम्बन्धी भिन्न मतहरूको अध्ययन ।

सन्दर्भसूची

- अधिकारी हेमाङ्गराज (२०४९), **समसामयिक नेपाली व्याकरण**, काठमाडौं : शुभकामना प्रकाशन
- कार्की निहारिका, निलम (२०७४), **योगमाया काठमाडौं** : साङ्ग्रिला पुस्तक प्रा.लि
- खतिवडा, दैवप्रसाद (२०६८), **नेपाली भाषा र भ्रौण्ड भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन**, स्नातकोत्तर शोधपत्र
- सुनसरी: जनता बहुमुखी क्याम्पस
- खतिवडा, हरिप्रसाद (२०७१) **खवास बोली र नेपाली भाषाको व्याकरणिक कोटिको आधारमा व्यतिरेकी**
- विश्लेषण** स्नातकोत्तर शोधपत्र, सुनसरी: जनता बहुमुखी क्याम्पस
- गेलाल, सिता (२०६७), **सुनसरेली थारु भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषाको व्यतिरेकी विश्लेषण**, स्नातकोत्तर
- शोधपत्र, सुनसरी : जनता बहुमुखी क्याम्पस
- चापागाई, नरेन्द्र (२०६२), **नेपाली शब्दभण्डार**, विराटनगर : श्याम पुस्तक भण्डार
- ढकाल, डम्बरकुमारी (२०७०), **राजवंशीमातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली व्याकरणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन**
- स्नातकोत्तर शोधपत्र, सुनसरी : जनता बहुमुखी क्याम्पस
- ढकाल, शान्तिप्रसाद (२०६८), **सामान्य भाषाविज्ञान**, काठमाडौं : शुभकामना प्रकाशन
- थापा, मानबहादुर (२०६९), **उदयपुर जिल्लाको नेपालटार क्षेत्रका कक्षा १० मा अध्ययनरत मगरभाषी**
- विद्यार्थीहरूले नेपाली व्याकरणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन**, स्नातकोत्तर शोधपत्र, सुनसरी : जनता
- बहुमुखी क्याम्पस
- पोखरेल, बालकृष्ण (२०५५), **राष्ट्रभाषा**, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
- भट्टराई, रामप्रसाद(२०७३), **भाषिक अनुसन्धान विधि**, काठमाडौं : शुभकामना प्रकाशन प्रा.लि.
- भण्डारी, कृष्णप्रसाद (२०७२), **थारूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको लिखित प्रयोगमा गर्ने त्रुटिहरूको**
- अध्ययन** स्नातकोत्तर शोधपत्र, सुनसरी : जनता बहुमुखी क्याम्पस
- भण्डारी, पारसमणी, सालिकराम पौड्याल (२०७०), **सामाजिक भाषाविज्ञान र मनोभाषाविज्ञान**, काठमाडौं :

विद्यार्थी पुस्तक भण्डार

राई, डमकुमारी (२०७०), नेपाली र बान्तावा भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन,

स्नातकोत्तर शोधपत्र , सुनसरी : जनता बहुमुखी क्याम्पस

लखोटिया , सङ्गीता (२०७०) माहेश्वरी र नेपाली भाषाको व्याकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन,

स्नातकोत्तर शोधपत्र , सुनसरी : जनता बहुमुखी क्याम्पस

श्याङ्वा, अनुपमा (२०७०) , सिरहा जिल्लाका तामाङभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको उच्चारणमा

गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, स्नातकोत्तर शोधपत्र, सुनसरी जनता बहुमुखी क्याम्पस

सिंह, रोहितकुमार (२०७१), चाम्लीङ मातृभाषीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतीमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन,

स्नातकोत्तर शोधपत्र , सुनसरी : जनता बहुमुखी क्याम्पस

